

Schijn bedriegt

Na de vele sombere geluiden die de afgelopen tijd te beluisteren zijn geweest, lijkt het beeld dat in *Miljoenennota* en *MEV* wordt geschetst van de ontwikkeling van de Nederlandse economie op korte termijn, in zekere zin nog mee te vallen. Dat de doelstellingen van *Bestek '81* op geen stukken na worden gehaald, mag immers geen verrassing meer heten. En dat ook anderszins nauwelijks enig uitzicht wordt geboden op een weg terug naar een evenwichtiger situatie, is een notie waarmee wij ook al vertrouwd beginnen te raken. In deze context is stilstand ten minste géén achteruitgang. Aldus kan men proberen bij het bestuderen van *Miljoenennota* en *MEV* nog enig optimisme te bewaren.

De werkloosheid neemt mede dank zij de vrijwillige vervoegde uittreding en het arbeidsplaatsenplan niet verder toe, al moet niet over het hoofd worden gezien dat de WAO als een belangrijk opvangmechanisme blijft fungeren. De inflatie trekt wat aan, maar blijft laag ten opzichte van andere EG-landen. De betalingsbalans, waarvan de verslechtering in het *Centraal Economisch Plan 1979* nog grote zorgen baarde, vertoont in 1980 een gering overschot. Het reëel vrij beschikbaar inkomen van de modale werknemer excl. incidenteel zal geen daling ondergaan. De sociale-uitkeringstrekkers kunnen eveneens op koopkrachthandhaving rekenen. De loonkosten per eenheid produkt in de verwerkende industrie stijgen in het concurrerende buitenland sneller dan bij ons. En het financieringsstekort ten slotte blijft weliswaar bedenkelijk hoog (5,5% van het nationaal inkomen op kasbasis), maar ligt beneden de gevreesde en onaanvaardbaar geachte grens van 6%.

Al met al doen zich geen onverwachte tegenvallers voor en dat is op zich al een meevaller. Natuurlijk mogen ook de ongunstige ontwikkelingen m.b.t. het stagneren van de investeringen van bedrijven, de geringe groei van het bruto nationaal produkt (2,5% in 1980), het oplopen van de collectieve-lastendruk en de (lichte) stijging van de arbeidsinkomensquote niet onopgemerkt blijven, maar tegen de achtergrond van de vertraging in het tempo van de economische groei in de industriële wereld als geheel tot 2 à 2,5% van het BNP voor 1980 en van de internationale economische verstoringen die het gevolg zijn van de forse olieprijsverhogingen, vallen de gepresenteerde cijfers nog enigszins mee.

Toch behoeft het beeld nuancering. Er zijn enkele factoren die een optische vertekening ten goede veroorzaken. Dat zijn: het aardgas, de vindingrijkheid van de minister van Financiën en de te optimistische veronderstellingen waarvan is uitgegaan.

Het aardgas heeft opnieuw zijn buitengewone diensten bewezen als een stootkussen niet alleen om externe schokken ten gevolge van energieprijsverhogingen op te vangen, maar ook om knelpunten bij het sluitend maken van de begroting te kunnen oplossen. Ondanks het feit dat de uitvoerprijzen van aardgas nog een forse achterstand vertonen bij die van stookolie, zullen de recente olieprijsverhogingen in 1980 leiden tot extra aardgasbaten voor het rijk ten bedrage van f. 2,1 mrd. en tot een verbetering van het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans met ca. f. 3 mrd. Zonder het aardgas zou het beeld er dan ook nog heel wat somberder hebben uitgezien. Deze constatering roept opnieuw de vraag op welke bijdrage de begroting van 1980 levert aan het tot stand brengen van een structurele verbetering van de Nederlandse economie voor de tijd waarin de aardgasbaten gaan teruglopen. Die bijdrage blijkt uitermate bescheiden. Werd het vorige kabinet in dit verband beschuldigd van „potverteren”, van het huidige

kabinet kan weinig anders worden gezegd. Het pakket aanvullende maatregelen op het gebied van het sectorbeleid, de energiebesparing en de innovatiebevordering zinkt in het niet bij de mate waarin de aardgasopbrengsten dankbaar worden aangewend om dreigende gaten te dichten en verdere bezuinigingen zoveel mogelijk te vermijden, terwijl het financieringsstekort hoog blijft en de collectieve-lastendruk met 0,4 procentpunt stijgt.

Niettegenstaande de ruime beschikbaarheid van aardgasopbrengsten blijkt het echter moeite genoeg te hebben gekost om de begroting sluitend te maken zonder in heftige strijd te komen met maatschappelijke randvoorwaarden op het gebied van de koopkrachthandhaving en het behoud van de collectieve voorzieningen. De minister van Financiën heeft zich althans in de vreemdste bochten moeten wringen om een op het oog enigermate sluitende begroting te kunnen presenteren. Van nieuw beleid kan onder die omstandigheden uiteraard nauwelijks sprake zijn. De minister moest een beroep doen op de „onderuitputting” van de begrotingsbedragen en de systematische meevaller in de niet-belastingopbrengsten, goochelen met de verhouding tussen directe en indirecte belastingen, f. 500 mln. aan het WIR-fonds onttrekken, de reserves van de sociale fondsen verder uitbaten en de Hofstra-voorstellen begraven. Het lijkt me niet nodig het spelletje zoek-de-tien-fouten hier verder te spelen.

De aardgasopbrengsten noch de handigheid van de minister zullen echter kunnen voorkomen dat zich nog ernstige tegenvallers kunnen voordoen. In die zin bevat het gepresenteerde beeld nog een te optimistische voorstelling van de stand van zaken. Zo moet b.v. de buitengewone opleving van de export in het afgelopen halfjaar voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan speculatieve-voorraadvorming van aardolie en andere energie-intensieve produkten. Wanneer de prijzen zich stabiliseren en een terugkeer naar normale voorraadposities plaatsvindt, zal hierop onvermijdelijk een forse daling van de export volgen.

Daarnaast lijken de ramingen t.a.v. de internationale conjuncturele ontwikkeling aan de optimistische kant. Hoewel de betalingsbalansverstoringen t.g.v. olieprijsverhogingen van een zelfde orde van grootte zijn als in 1973/74 is thans van een veel geringere terugslag op de wereldhandel uitgegaan dan toen heeft plaatsgevonden. De ontwikkeling van de wereldhandel is dus waarschijnlijk overschat, zoals ook het deze week verschenen jaarverslag van het IMF doet vermoeden. Daar komt bij dat het de nationale regeringen thans ontbreekt aan middelen om een expansief beleid te voeren wanneer zich recessieve tendensen voordoen.

De grootste bedreiging voor het gepresenteerde beeld schuilt echter in de loonontwikkeling. In de loonraming is een voortgezette sterke matigingsbereidheid bij de werknemers verondersteld. Steeds meer werknemers lijken echter het vertrouwen in het matigingsbeleid te hebben verloren nu daarvan op geen enkele wijze de resultaten zichtbaar worden. Daar komt nog bij dat zich op de arbeidsmarkt in verschillende sectoren ernstige knelpunten voordoen die hun opwaartse druk op het loonniveau niet zullen missen. Door deze ontwikkelingen wordt het gehele beeld dat in *Miljoenennota* en *MEV* wordt opgebouwd, op losse schroeven gezet. De conclusie moet dan ook luiden dat waar de schijn nog zoveel mogelijk wordt opgehouden, men in werkelijkheid slechts bedrogen kan uitkomen.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Schijn bedriegt	945
Column Geleid beleid?, door Prof. Dr. H. W. de Jong	947
<i>Prof. Dr. W. Tims:</i> Internationaal schuldenbeleid en de ontwikkelingslanden	948
<i>Drs. A. van 't Veer:</i> De substitutierekening opnieuw ter discussie in het IMF. Een stap in de richting van een verbeterd internationaal monetair systeem?	952
<i>Drs. L. van der Geest:</i> Dynamiek van de stedelijke ontwikkeling. Verslag van het NEI-jubileumcongres	960
Ontwikkelingskroniek Vier studies over de Lima-doelstelling: een vergelijking, door Drs. J. H. M. Opdam	964

ESB: uw macro-, micro- en meso-economische verkenningen.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....
STRAAT: .....
PLAATS: .....
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....
Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM   Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie: postbus 4224 3006 AE Rotterdam. Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701, redactie: toestel 3790.*
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: *in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementsprijs: *f. 144,04 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 101,40 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).*
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: *Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877, van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, 3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.*

Losse nummers: *Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten).*
Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:
*Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101*

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:
*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

Geleid beleid?

De betrekkingen tussen overheid en bedrijfsleven blijven de aandacht trekken vanwege de praktische politiek, maar men kan niet zeggen dat de doorzichtigheid van het vraagstuk met de jaren toeneemt. Er gebeurt betrekkelijk weinig grondige research waardoor het inzicht verhelderd of gesystematiseerd wordt. Veel boeken en artikelen lijden — begrijpelijk vanwege het onderwerp — aan partijpolitieke apriori's, zodat al op conclusies wordt aangestuurd voordat het terrein goed is onderzocht. Anderzijds zijn veel onderzoekers buitenstaanders: de directe toegang tot de gebeurtenissen is hun ontzegd; en dit terwijl het gebied van de relaties tussen overheid en ondernemingswezen nogal gevarieerd en wisselvallig is.

Daarbij komt — zeker in ons land — de neiging om veel geheim te willen houden; wij hebben de allures van de regentstaat nog niet afgelegd. Een ridicul voorbeeld: in de procedure inzake valium en librium tegen de dochteronderneming van de Zwitserse Hoffmann La Roche heeft de minister van Economische Zaken — conform de Wet economische mededinging — een advies gekregen van de Commissie Economische Mededinging. Ministerie en onderneming konden het niet eens worden over de door het Ministerie getroffen maatregelen — een gedwongen prijsverlaging — zodat de onderneming zich beriep op het College van Beroep voor het bedrijfsleven. Dit College deed 24 juli jl. uitspraak waarbij de ministeriële maatregelen werden vernietigd 1). Het College had eerder verzocht kennis te mogen nemen van het Advies van de Commissie E. M., hetgeen werd toegestaan op voorwaarde dat de farmaceutische onderneming er géén kennis van zou mogen dragen. Daartegen had de onderneming bezwaar, zodat het College (conform de Wet, art. 36. 2) uitspraak deed zonder het Advies te hebben gezien. Het resultaat is dus een uitspraak van vijf niet-deskundigen (vier juristen, één econoom), die een advies van een bij de Wet ingestelde deskundigen-commissie, waaraan enige jaren is gewerkt, ongelezen laten!

Gestuntel van de overheid — maar op veel groter schaal — is uitvoerig gedocumenteerd in het boek van De Lange en Haank: *De uitvaart van Nederhorst* 2). Ook hier blijken weer de pogingen te verbergen wat tegenwoordig de essentie is van overheidsoptreden jegens grote ondernemingen: de steunverlening (blz. 192). „De overheid wil geen eigendom... Ze verschuilt zich en kiest voor constructies waarbij aandelen worden weggeborgen. Vervolgens wordt wel gebruik gemaakt van de verkregen macht” (blz. 193). En de interessante vraag is dan uiteraard: ten behoeve van wie wordt die macht aangewend?

De conclusie in het geval Nederhorst ligt wel voor de hand, na lezing van het laatste hoofdstuk in het betreffende boek: geweld of niet geweld, de overheid wordt uitgespeeld door de ondernemingen die, in tegenstelling tot haar, slechts

bepaalde doelstellingen hebben. „De overheid” is niet één, maar een veelheid, met vele — en ten dele conflicterende — doelstellingen. Zij wordt bovendien — aan de top — bemand door lieden die belangen hebben, vertegenwoordigen of daarop anticiperen. De ondernemingen werken „in de schemer” en zorgen er wel voor dat de staat ze toestaat een „staalpoet” beneden liquidatiewaarde op te kopen, de ingestoken bankkredieten ongeschonden uit een failliete onderneming te halen en ze vervolgens (onder staatsgarantie) opnieuw te verstrekken, een gedurende drie jaar bevoorrechte positie te verkrijgen om de „bouwpoet” over te nemen en die daarna — zonder kleerscheuren — weer terug te geven enz. En ondertussen een va-et-vient door ministers van hun Haagse zetels naar directiekamers en van hoge ambtenaren naar commissariaatsplaatsen bij de betrokken bedrijven. Van controle op de steunverlening komt weinig terecht, want bij de onafhankelijke organen — zoals de rekenkamer — „ontbreekt de mankracht” (blz. 204).

Het is een schrale troost dat het in andere landen niet veel beter blijkt te zijn. Sommige auteurs beijveren zich te beweren dat een overheids-planpolitiek in deze pluriforme, internationale wereld in staat zou zijn het bedrijfsleven te sturen. De Franse indicatieve planning wordt als bewijs aangevoerd, evenals het fameuze MITI in Japan. Maar deze mening vindt weinig steun in de serieuze literatuur over dit onderwerp noch in de mededelingen van direct betrokken economen, die het gebeuren van nabij hebben meegemaakt.

Prof. H. R. Peters, schrijvend over het sectorstructuurbeleid in de Bondsrepubliek vanuit zijn vroegere positie op het Bundeswirtschaftsministerium in Bonn, signaleert o.a. de vèrgaande penetratie van ondernemingen en bedrijfstakken in belangrijke ministeries. Hij spreekt van „onheilige allianties tussen de ministeriële bureaucratie en groepsbelangen” en beveelt zelfs een andere departementale organisatie aan. Minstens zou de pers en anderen bij „Verbands-hearings” en „Konzertierte Aktionen” aanwezig moeten kunnen zijn 3).

In Frankrijk is het maar de vraag wie

bij de indicatieve planning de toon aangaf, de overheidsambtenaren of de (grote) ondernemingen. De brede literatuur hierover tendeert naar de stelling dat de sectorale planning concentratie, kartellering en restrictieve mededingingspraktijken heeft bevorderd 4). Of het een lange termijn eigen belang van de betreffende bedrijfstakken is geweest, om dusdanig gesteund en „geleid” te worden door de staat, is nog maar de vraag. De treurige toestand van de Franse staalindustrie — een der meest gesteunde en gestuurde bedrijfstakken — is bekend: te weinig rationalisatie, zeer hoge schuldenlasten van de ondernemingen, lage produktiviteit, slechte leiding enz. 5). Daarbij lijkt een omgekeerde relatie te bestaan tussen de mate van overheidsinterventie en innovatieve activiteit; vernieuwingen zoals continu-gieten, zuurstof-blaas-procéde en ministaalfabrieken zijn nauwelijks of relatief weinig vertegenwoordigd in landen waar de staat een stevige greep heeft (Rusland), of veel plannen maakt en uitvoert (Engeland, Frankrijk). Op een onlangs gehouden ronde-tafelgesprek over industriële herstructurering te Amsterdam werd de overwegende invloed van het bedrijfsleven op de overheidspolitiek (i.p.v. andersom) verwoord door De la Pierre (Parijs), Gribbin (Londen) en Caves (Harvard), wat betreft resp. Frankrijk, Engeland en Japan. De Engelse ervaring daarbij was dat wanneer ondernemingen en overheid dezelfde koers willen nemen, er wel resultaten verschijnen, maar dat wanneer er sprake is van tegenstellingen de overheid bakzeil moet halen en haar plannen niet uitvoerbaar zijn. Caves' boek over Japan, in de lijn van een andere, negen jaar geleden verschenen studie, die eveneens tot de bronnen terugging: *Hedley's Antitrust in Japan*, stipt eveneens aan dat „... the ability of MITI to get its way is limited when its goals clash with the interests of business firms or other government agencies” 6).

Het lijkt wel Marxisme, hoor ik sommige lezers al mompelen: de overheidspolitiek gespannen voor het karretje van de ondernemingen. Zij kunnen gerustgesteld zijn: het was Adam Smith die deze gedachten in extenso ontwikkelde. Laat me daarom, ter wille van de lieve vrede, Smith's gedachten over „merchants and master manufacturers” niet verbatim hier reproducen, maar slechts verwijzen naar de voornaamste vindplaats in de *Wealth of Nations*: I. XI. p (blz. 266/67 van de Oxford Edition 1976).

H. W. de Jong

1) College van Beroep voor het bedrijfsleven, Gevoegde zaken, 150/01/21, 22 en 23.

2) R. de Lange en D. Haank, *De uitvaart van Nederhorst*, Gorkum, 1979.

3) H. R. Peters, *Konzeption und Wirklichkeit der Sektoralen Strukturpolitik in der Bundesrepublik Deutschland*, in: G. Bombach, B. Gahlen, en A. E. Ott, *Probleme des Strukturwandels und der Strukturpolitik*, 1978.

4) Zie mijn *Ondernemingsconcentratie*, Leiden, 1971, blz. 122 e.v.

5) D. Rivet, *L'acier et l'industrie sidérurgique*, Parijs, 1978, o.a. blz. 102-103.

6) R. Caves en M. Uekusa, *Industrial organization in Japan*, Washington, 1976, blz. 151.

Internationaal schuldenbeleid en de ontwikkelingslanden

PROF. DR. W. TIMS*

Hoewel de omvang van de buitenlandse schulden van ontwikkelingslanden de laatste jaren absoluut gezien enorm is toegenomen, valt de stijging van de schuldenlast mee als deze gerelateerd wordt aan de uitvoeropbrengsten. De meeste ontwikkelingslanden behoeven door rente- en aflossingsverplichtingen in de komende jaren niet in acute moeilijkheden te geraken. Niettemin is het noodzakelijk tot internationale afspraken te komen voor de wijze waarop landen met schuldenproblemen hulp wordt geboden. De huidige regelingen functioneren in verschillende opzichten niet bevredigend.

Inleiding

De ontwikkeling van de schuldenlast blijft internationaal aandacht vragen, in het bijzonder voor zover het schulden van de ontwikkelingslanden betreft 1). De omvang van hun betalingsbalanstekorten is de laatste jaren aanzienlijk geweest en wordt in 1979 nog verder vergroot door de recente verhoging van de internationale olieprijs. Bezorgdheid van crediteuren — landen zowel als particuliere instellingen — blijft daardoor voortduren, terwijl tevens de politieke druk om vermindering van schuldenlasten te bewerkstelligen blijft aanhouden in internationale forums. De besprekingen tijdens de recente UNCTAD-conferentie in Manilla over dit onderwerp zijn weliswaar zonder concrete resultaten gebleven, maar het is de vraag of de feitelijke ontwikkelingen in de komende tijd wellicht toch niet nopen tot internationale regelingen. De hierna te presenteren analyse poogt een bijdrage te leveren aan de discussie over het schuldenvraagstuk en suggesties te doen voor mogelijke internationale regelingen en afspraken die de kredietwaardigheid van de ontwikkelingslanden beveiligen en procedures voor de oplossing van probleemsituaties vastleggen 2).

De schuldensituatie

De buitenlandse schulden van de ontwikkelingslanden zijn in de laatste acht jaren aanzienlijk toegenomen. Voor de 96 landen die hun schuldenpositie regelmatig rapporteren aan de Wereldbank, zijn schulden met een looptijd van een jaar of langer toegenomen van \$ 56 mrd. in 1969 tot \$ 249 mrd. in 1977 3). De daarmee verbonden rente- en aflossingsverplichtingen stegen over dezelfde periode van \$ 4,4 mrd. tot, naar schatting, \$ 38,4 mrd. in 1977. Deze bedragen, hoe indrukwekkend wellicht op het eerste gezicht, moeten worden gezien in verhouding tot de groei van de betalingsbalanstotalen van de ontwikkelingslanden. Internationale inflatie sinds 1972 heeft de nominale groei sterk beïnvloed. Verder dienen afzonderlijke landengroepen te worden onderscheiden naar de aard van hun internationale financiële relaties.

Tussen 1969 en 1976 nam de uitstaande schuld dus met bijna 21% per jaar toe. Maar de invoerprijzen van ontwikkelingslanden zijn over diezelfde periode gemiddeld met 12%

per jaar gestegen; gemeten naar hun invoerkoopkracht is de toeneming dus maar ca. 8% per jaar geweest, vergeleken met ca. 14% per jaar in de periode 1955-1965.

De gemiddelde leningsvoorwaarden zijn over de jaren harder geworden omdat de samenstelling van de uitstaande schulden is veranderd. Het aandeel van leningen afkomstig van officiële kapitaalverschaffers is gedaald van 59% in 1969 tot 44% in 1977 ten gunste van particuliere bronnen. Dit komt tot uitdrukking in de groei van de rente- en aflossingsbetalingen met gemiddeld 25% per jaar over dezelfde periode. Dit geldt voor alle landengroepen, maar in het bijzonder voor de olie-exporterende landen die vanaf 1973 niet langer op concessioneel kapitaal aanspraak maakten. Bovendien werd de gemiddelde rente voor officieel kapitaal geleidelijk hoger en de looptijd korter, terwijl voor particulier kapitaal het rentepercentage in 1974 een hoogtepunt bereikte, gevolgd door gemiddeld korter wordende looptijden.

Rente- en aflossingsbetalingen moeten worden voldaan in buitenlandse valuta die worden verkregen door uitvoer 4) ofwel voor korte perioden door het aanspreken van deviezenreserves. De mate waarin de schuldenbetalingen leiden tot een belasting van de betalingsbalans kan worden afgelezen uit een vergelijking van die verplichtingen met de uitvoeropbrengsten 5). De uitvoer van de 96 ontwikkelingslanden is tussen 1969 en 1977 toegenomen van \$ 56 mrd. tot \$ 250 mrd.; deze beide bedragen zijn nagenoeg gelijk aan de uitstaande schulden in die twee jaren. Het is op zich zelf een interessant feit dat uitvoeropbrengsten dezelfde stijging hebben vertoond als uitstaande schulden. Gemiddeld hardere voorwaarden leidden evenwel tot een gestegen druk van de rente- en aflossingsbetalingen in verhouding tot de uitvoeropbrengsten (zie figuur 1). Die stijging is gering voor de

* De auteur is hoogleraar in de ontwikkelingseconomie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam.

1) Daarnaast zijn internationale schulden van enige Oosteuropese landen en van sommige landen in Zuid-Europa eveneens hoog opgelopen. Hoewel gegevens minder gemakkelijk op vergelijkbare basis zijn te brengen, moge hier worden verwezen naar de analyses die van tijd tot tijd worden gepubliceerd in *World Financial Markets* (Morgan Guarantee & Trust Co., New York).

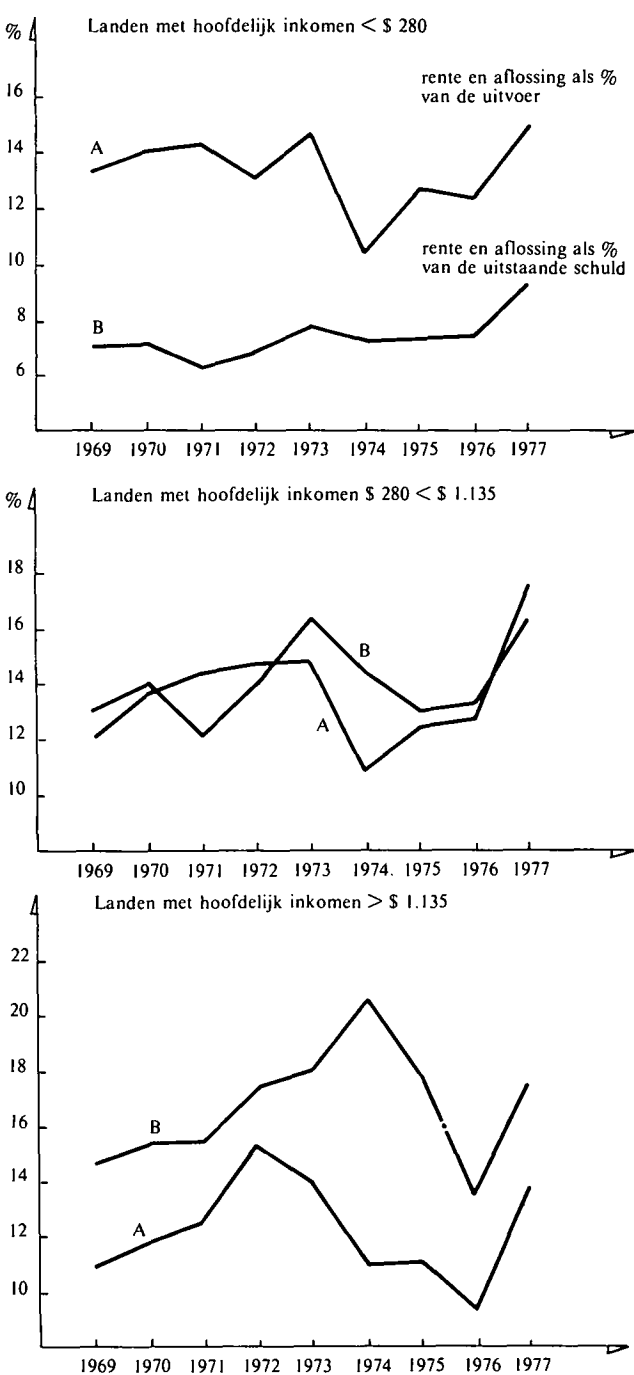
2) De Nationale Adviesraad voor Ontwikkelingssamenwerking bracht in mei jl. een advies uit als bijdrage aan de voorbereiding van de Nederlandse delegatie van UNCTAD V. Schrijver maakte deel uit van de werkgroep die dit advies voorbereidde.

3) Militaire leningen worden als regel niet gerapporteerd. De genoemde bedragen zijn beïnvloed door wisselkoersveranderingen over de periode; ze betreffen „debt outstanding and disbursed” per ultimo van de betreffende jaren. Deze presentatie heeft het voordeel dat veranderingen van jaar op jaar in een directe relatie staan tot netto (bruto minus amortisatie van de hoofdsom) kapitaalstromen zoals gerapporteerd in de betalingsbalans. De schulden als hier omschreven omvatten zowel de leningen die zijn aangegaan dan wel gegarandeerd door overheden van ontvangende landen, als niet gegarandeerde leningen die zijn aangegaan door de particuliere sector in die landen. Voor sommige landen zijn de laatste gebaseerd op schattingen.

4) Het karakter van een deel van het particuliere kapitaal, afkomstig van de internationale kapitaalmarkt, maakt deze voorwaarde minder stringent omdat herfinanciering onder normale omstandigheden mogelijk is.

5) Uitvoer van goederen en diensten, exclusief factorinkomens uit het buitenland.

Figuur 1. Schulden, schuldenlasten en uitvoer naar inkomsgroepen van ontwikkelingslanden, 1969-1977

Tabel 1. Schuldenbetalingen als percentage van de uitvoer in 1977.

	Betalingen in 1977	Geschatte jaarlijkse gemiddelde betalingen in de periode 1978-1982
96 ontwikkelingslanden	15,4	18,7
— 34 armste landen	15,0	15,7
— 40 midden-inkomenslanden	17,5	19,2
— 22 hoogste-inkomenslanden	15,4	19,2

armste landen (die weinig particulier kapitaal aantrokken) maar het meest geprononceerd in de midden-inkomensgroep 6).

De ontwikkeling van schulden, schuldenlasten en uitvoer is in figuur 1 per landengroep weergegeven. In de achterliggende jaren is de ontwikkeling van de schulden en de daaraan verbonden lasten niet onrustbarend geweest, omdat deze

redelijk gelijke tred hebben gehouden met de toeneming van de uitvoeropbrengsten; dit geldt in totaal, maar ook voor afzonderlijke landengroepen. Bovendien zijn de internationale reserves van de ontwikkelingslanden in 1976 en 1977 zeer sterk toegenomen en vormen nu een belangrijke buffer voor toekomstige betalingen op uitstaande schuld.

Sinds 1975, toen de ontwikkelingslanden een zeer groot tekort op de lopende rekening van hun betalingsbalans hadden (van bijna \$ 44 mrd.) is een herstel opgetreden. Tegenover geringere tekorten op lopende rekening staat evenwel een toenemende leningenactiviteit die in 1976 en 1977, en naar verwachting ook in 1978, uitgaat boven de directe financieringsbehoeften. Daardoor zijn de internationale reserves van deze landen in die drie jaren met ongeveer \$ 30 mrd. toegenomen. Langs die weg is gebruik gemaakt van de dalende rentevoet op de internationale kapitaalmarkt om de lasten van de uitstaande schuld door herfinanciering te verminderen.

De bedragen die in de komende jaren nodig zullen zijn voor rente en aflossing zullen nog belangrijk stijgen. Voor een belangrijk deel komt dit voort uit het geleidelijke aflopen van aflossingsvrije jaren die op de meeste leningen zijn toegestaan, terwijl ook de financiering van tekorten in komende jaren de lasten verder doet stijgen. Naar schatting zal gemiddeld per jaar in de periode 1978-1982 een bedrag van \$ 60 mrd. nodig zijn voor rente en aflossingen op schulden die per 31 december 1977 als gecontracteerd te boek stonden, vergeleken met een bedrag van bijna \$ 40 mrd. in 1977. Hierbij is dus geen rekening gehouden met nieuw te sluiten leningen die in de komende jaren de dan optredende tekorten op de lopende rekening van de betalingsbalans moeten dekken. Maar anderzijds is ook aan te nemen dat de uitvoeropbrengsten verder zullen toenemen, waardoor hogere betalingen op uitstaande schulden niet noodzakelijk leiden tot zwaardere lasten op de betalingsbalans. Een vergelijking tussen enerzijds de rente- en aflossingsbetalingen die in de jaren 1978-1982 zullen voortkomen uit de leningen gecontracteerd per ultimo 1977, en anderzijds de waarde van de uitvoer in 1977 suggereert voor de meeste landengroepen slechts een matige stijging van de druk die schulden op de betalingsbalans zullen leggen. Voor dit verhoudingscijfer geldt bovendien dat het de last van toekomstige schuldenbetalingen neigt te overschatten. De cijfers in tabel 1 zijn dus mogelijk aan de pessimistische kant.

Behalve voor de landen met een gemiddeld hoofdelijk inkomen boven \$ 1.135 in 1976 zijn de stijgingen van de schuldenlast niet spectaculair te noemen. Bovendien bestaat voor midden- en hoogste-inkomenslanden de mogelijkheid tot herfinanciering van leningen die zij op de internationale kapitaalmarkt hebben gesloten. In zoverre de schuldenbetalingen bestaan uit aflossingen van dergelijke particuliere leningen, behoeft dan geen beroep te worden gedaan op eigen middelen zolang aan de renteverplichtingen op die leningen wordt voldaan. De voorgaande cijfers over toekomstige schuldenlasten zijn daarom in feite schattingen van de maximaal te verwachten druk op de betalingsbalans.

Binnen de landengroepen loopt de situatie van land tot land sterk uiteen. Bovendien is de verhouding tussen schuldenlasten en uitvoeropbrengsten slechts een eerste vrij grove indicator voor de schuldsituatie; daarnaast speelt de samenstelling van de schulden zowel als van de uitvoer een rol. Verder moet rekening worden gehouden met de stand van de deviezenreserves en van andere opeisbare tegoeden die in het buitenland worden aangehouden. Daarom valt met name over landen met de relatief hoogste inkomens weinig te zeggen: hun internationale financiële relaties zijn zo veel-

6) De landenindeling onderscheidt 34 landen met een gemiddeld inkomen per hoofd in 1976 van \$ 280 of minder (de armste landen), 40 landen tussen \$ 281 en \$ 1.135 (de midden-inkomensgroep) en 22 landen boven \$ 1.135 (hoogste-inkomenslanden).

zichtig en complex dat het nauwelijks zinvol is om aan één enkele indicator van hun financiële positie conclusies te verbinden. Door deze relatiepatronen zijn zij in staat hun betalingsbalans te beheren en hun kredietwaardigheid te verdedigen met aanzienlijk meer middelen en instrumenten dan de overige ontwikkelingslanden tot hun beschikking hebben.

In het algemeen geldt voor de landen met de hoogste inkomens dat zij het belang van een snelle uitvoergroei onderkennen als voornaamste pijler onder hun economische ontwikkeling. In combinatie met een forse deviezenreserve moet dit de handhaving van de internationale kredietwaardigheid waarborgen zonder de kapitaalstroom uit het buitenland te beperken tot minder dan wat efficiënt voor nieuwe investeringen kan worden aangewend. Of deze landen daarin zullen slagen hangt vooral af van de groei van hun uitvoermarkten en van de mate waarin hen wordt toegestaan op die markten te concurreren. Voor hen is daarom vooral de groei in de industrielanden en hun handelsbeleid van het eerste belang.

Voor de landen in de midden-inkomensgroep geldt in grote lijnen hetzelfde, zij het dat hun relaties met internationale kapitaalmarkten zwakker zijn en in de meeste gevallen hun uitvoer minder groei mogelijkheden biedt door hun afhankelijkheid van grondstoffenmarkten. Hoewel de kredietwaardigheid van deze landen daardoor kwetsbaarder is, zijn toch de gevallen waarin ernstige moeilijkheden ontstonden beperkt gebleven. Voor Peru is onlangs een schuldenregeling getroffen.

In de groep van armste landen hebben schuldenproblemen, waar die voorkomen, een geheel ander karakter. In nagenoeg alle gevallen zijn die in de eerste plaats het gevolg van stagnerende of zelfs afnemende uitvoerbrengsten. Ook de zachtste voorwaarden van kapitaalverstrekingen zijn dan niet zacht genoeg om een stijging van de schuldenlast te voorkomen tenzij uitsluitend in de vorm van schenkingen. Het extreme voorbeeld van een dergelijke situatie vormt Bangladesh. Landen in deze groep die desalniettemin tegen relatief harde voorwaarden kapitaal hebben aangetrokken (Bolivië, Soedan, en met name Zaïre) zijn daardoor versneld in moeilijkheden geraakt.

Verwachtingen voor de eerstkomende jaren

Na 1975 is het tekort op lopende rekening van de betalingsbalans van de ontwikkelingslanden aanzienlijk gereduceerd: van bijna \$ 44 mrd. in 1975 tot omstreeks \$ 30 mrd. in 1976 en 1977, gevolgd door een matige stijging naar omstreeks \$ 35 mrd. in 1978. De verwachte recessie in Noord-Amerika, de trage groei in West-Europa en de toenemende bescherming van markten in de industrielanden remmen de groei van de uitvoer van de ontwikkelingslanden; op grond daarvan werd al vroeg in 1979 de verwachting uitgesproken dat het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans van deze landen opnieuw krachtig zou toenemen, waarschijnlijk tot \$ 40-45 mrd. De recente verhoging van de internationale olieprijs kost deze ontwikkelingslanden naar schatting ten minste \$ 9 mrd. in 1979 (en meer in de komende jaren). Het is niet waarschijnlijk dat deze landen hun invoer met dat bedrag kunnen beperken op korte termijn, terwijl een extra uitvoerverhoging niet in de rede ligt gezien de huidige internationale economische situatie. Een tekort van omstreeks \$ 50 mrd. in 1979 is daarom zeker denkbaar, terwijl dit in 1980 gemakkelijker kan oplopen tot omstreeks \$ 60 mrd.

Verreweg het grootste deel daarvan heeft betrekking op de groep van ontwikkelingslanden met de hoogste inkomens, die zowel getoond hebben dat ze beschikken over de middelen tot bewaking van hun schuldenpositie alsook de slagvaardigheid hebben om zich aan veranderende internationale omstandigheden aan te passen. Hetzelfde geldt, zij het binnen wat nauwere grenzen, voor de midden-inkomenslandengroep. Hoewel deze ontwikkelingen dus geen aanleiding zijn om in de komende jaren grote ongelukken te voorzien, is er echter wel reden om te komen tot betere internationale afspraken over de wijze waarop eventuele problemen zullen worden aangevat.

Internationale onderhandelingen

Schuldenregelingen voor de individuele landen met betalingsbalansproblemen hebben een lange historie. Voor zover het gaat om de regeling van schulden aan officiële instanties, bestaat sinds jaren de Parijse Club (van crediteurenlanden) die *ad hoc* maatregelen kan treffen in overleg met het land dat in moeilijkheden verkeert. Voor sommige landen, met name met relatief hoge inkomens per hoofd, is geleidelijk over de jaren de schuld aan particuliere (financiële) instellingen dominant geworden. In dergelijke gevallen is de Parijse Club niet langer een goed forum voor schuldenregelingen, omdat daarin met name de internationale handelsbanken niet rechtstreeks vertegenwoordigd zijn; deze kunnen (of willen) zich niet laten vertegenwoordigen door de regering van het (crediteur)land van vestiging. Naast de Parijse Club, op het niveau van overheden, bestaat nu ook *ad hoc* overleg tussen betrokken particuliere banken. Tussen de twee overlegcentra moet dan een voor beide zijden aanvaardbare verdeling van de lasten tussen officiële en particuliere crediteuren worden gevonden. In de afgelopen jaren zijn op die manier schuldenregelingen zowel voor Zaïre als Peru tot stand gekomen. De Wereldbank en het IMF vervullen daarbij vaak een rol omdat een land in moeilijkheden zich vaak eerst tot deze instellingen wendt; in het daarop volgende internationale overleg spelen de beide instellingen, indien gewenst, een schakelrol.

De verschuivingen in de structuur van de schulden, en daarmee in de relatieve betekenis van bepaalde groepen aan de onderhandelingstafel(s), kan worden afgelezen uit tabel 2. Voor de armste landen blijven overheidsinstellingen van donorlanden (waaronder ook de internationale financiële organisaties zijn begrepen) van overwegend belang. Aangezien kredieten van particuliere instellingen aan de overheid van het ontwikkelingsland vaak een garantie meekrijgen van de overheid van het land van oorsprong, volgt daaruit dat de gangbare procedure via de Parijse Club hier efficiënt kan werken. Voor landen met hogere inkomens per hoofd (tot \$ 1.135) is dat al minder het geval, terwijl voor landen met de relatief hoogste inkomens duidelijk de particuliere crediteuren dominant zijn.

Zowel officiële als particuliere crediteuren hechten grote waarde aan een overeenkomst tussen het betrokken land met schuldenproblemen en het IMF waarin maatregelen worden vastgelegd voor de sanering van de betalingsbalans. Een effectief onderhandelingsmechanisme voor deze landen moet voldoen aan de voorwaarde dat de toegang van deze landen tot de internationale kapitaalmarkt niet in de wielen wordt gereden door schuldenregelingen die particuliere internationale banken zouden afschrikken. Dit houdt onder meer in, dat nagenoeg altijd de verschuldigde rente op leningen

Tabel 2. *Uitstaande schuld van ontwikkelingslanden naar oorsprong en bestemming in enkele geselecteerde jaren (in %)*

	Schulden van de overheid van ontwikkelingslanden (of door de overheid gegarandeerd) afkomstig van		Schulden van de particuliere sector in ontwikkelingslanden afkomstig van particuliere crediteuren
	officiële crediteuren	particuliere crediteuren	
96 ontwikkelingslanden:			
1969	59	26	15
1973	50	29	21
1977	44	35	21
34 landen met lage inkomens:			
1969	89	11	—
1973	86	12	2
1977	82	17	1
40 landen met hogere inkomens:			
1969	52	32	16
1973	45	35	20
1977	41	41	18
22 landen met hoogste inkomens:			
1969	40	33	27
1973	31	33	36
1977	26	39	35

van particuliere banken geheel moet worden voldaan terwijl over herfinanciering of uitstel van aflossingsbetalingen te praten valt. Daar tegenover staat dat officiële instanties in crediteurenlanden vaak wel bereid zijn te onderhandelen over herziening van zowel rente- als aflossingsbetalingen, mits gepaard gaand met deflatoire fiscale maatregelen. De particuliere crediteuren beschouwen dit als een voorwaarde voor herstel van de kredietwaardigheid, maar kunnen dergelijke maatregelen niet afdwingen; bovendien is voor hen van belang dat de onderhandelingen op overheidsniveau in de Parijse Club leiden tot toezeggingen van nieuw kapitaal door de crediteurenlanden en door de internationale financiële instellingen.

Voor het land dat in schuldenmoeilijkheden verkeert zijn de zwaarstwegende problemen de onzekerheid over de resultaten van de onderhandelingen en de condities die, met name via het IMF, worden opgelegd. De onzekerheid komt voort uit het ontbreken van standaards voor de omvang van de betalingsvermindering en de fasering daarvan over de jaren; de Parijse Club heeft steeds geweigerd algemene formules te aanvaarden met als argument dat situaties van land tot land te zeer verschillen en bovendien de verdeling van lasten over crediteurenlanden in elk voorkomend geval een geëigende regeling vergt die niet in standaardformules kan worden vastgelegd.

Voor dat argument valt zeker wel iets te zeggen, als in aanmerking wordt genomen dat soms kortlopend krediet moet worden geconsolideerd en in de regeling opgenomen, of niet-gegarandeerde schulden toch als gegarandeerd worden beschouwd door sommige crediteuren, terwijl ook grote verschillen bestaan tussen crediteuren naar gelang van oorspronkelijke leningsvoorwaarden. Dit laatste leidt tot het z.g. harmonisatieprobleem tussen crediteuren die op zachte voorwaarden kapitaal hebben verstrekt (en dus minder „schuld” hebben aan de moeilijkheden) en de crediteuren van commercieel kapitaal. Ten slotte moet de aard van een schuldenregeling in de Parijse Club zodanig zijn dat ze ook aanvaardbaar is voor crediteuren die geen lid zijn (met name de Sovjetunie en de Oosteuropese landen) omdat anders de „most-favoured nation”-clausule, die in elke regeling is vervat, kan worden overtreden. Dat laatste geldt in sterke mate als hun deel van de schuld — en van de achterstallige betalingen — groot is.

Wat de condities aangaat, zoals die worden neergelegd in „stand-by”-overeenkomsten van het IMF, mag niet uit het oog worden verloren dat het daarbij vaak gaat om het bijsturen van een uit de hand gelopen economische situatie waarvan het schuldenprobleem slechts een symptoom is. Correcties zijn dan in elk geval onvermijdelijk en vaak politiek voor de regering niet haalbaar tenzij gewezen kan worden op hun onontkoombaarheid door de druk van buitenaf. Het IMF is daardoor niet zelden het zwarte schaap dat de verantwoordelijkheid wordt gegeven voor onpopulaire maatregelen die de regering zelf als noodzakelijk erkent, maar niet in staat is zelfstandig te nemen en uit te voeren. Maar dat neemt niet weg dat over de aard van de condities wel een aantal kritische opmerkingen kan worden geplaatst.

De ontwikkelingslanden hebben in de afgelopen jaren, met name in UNCTAD, deze vraagstukken van de onzekerheid en de voorwaardelijkheid van schuldenregelingen internationaal ter tafel gebracht. Het UNCTAD-secretariaat heeft in dat kader herhaaldelijk gewezen op de noodzaak van ingrijpende verbeteringen, vooral omdat de schuldenpositie van de ontwikkelingslanden over een breed front zou zijn verslechterd en daarom een nieuw en breed opgezet internationaal beleid vereist zou zijn. De analyse die in de voorgaande paragrafen is gepresenteerd concludeert evenwel dat de schuldenlasten van de ontwikkelingslanden in de meeste gevallen waarschijnlijk niet zullen uitgaan boven hun draagkracht, terwijl landen die wel met moeilijkheden te kampen zullen krijgen niet worden gekarakteriseerd door een overmaat aan schulden, maar door een stagnerende

uitvoer die te maken heeft met een ongunstige samenstelling van het uitvoerpakket, een binnenlands beleid dat uitvoer in de weg staat, of beide.

De voorstellen tot algemene schuldenregelingen zijn daarom af te wijzen, zoals ook in feite opnieuw is gebeurd. Daarentegen zijn speciale maatregelen voor de armste landen (vaak met stagnerende uitvoer) of ter verbetering van de huidige procedures voor schuldenregelingen zeker gewenst. De discussies hebben in feite in maart 1978 geleid tot een resolutie van UNCTAD's Trade and Development Board waarin een eenmalige verzachting van de voorwaarden van uitstaande schulden werd vastgelegd voor de armste, minst ontwikkelde en meest getroffen (MSA) landen. Hierin is reeds door verscheidene landen uitvoering gegeven, tot een totaal bedrag van naar schatting \$ 600 mln. Blijven evenwel de problemen van onzekerheid en voorwaardelijkheid.

Het tweede deel van dezelfde resolutie moet de basis vormen voor het uitwerken van een internationaal beleid dat aan die twee problemen iets doet. Daarin wordt nl. een intergouvernementele groep van deskundigen voorgesteld die aanbevelingen moet doen over een verbeterde procedure voor de behandeling van schuldenproblemen en over meer gestandaardiseerde maatregelen („features”) ten behoeve van schuldenregelingen. Het voorstel tot instelling van een dergelijke groep is evenwel (helaas) tijdens de UNCTAD-conferentie niet aanvaard. Daarmee zijn duidelijk nodige verbeteringen van het bestaande systeem op de lange baan geschoven.

Er is geen twijfel over dat institutionele verbeteringen nodig en mogelijk zijn. De procedure in de Parijse Club geeft het land in moeilijkheden weinig gelegenheid de eigen zaak effectief te bevorderen omdat slechts enkele zittingen plaatsvinden waarbij dat land zelf is vertegenwoordigd. Verder hebben crediteurenlanden er angstvallig voor gewaakt zelf het voorzitterschap in handen te houden en vertegenwoordigers van internationale organisaties slechts als waarnemers toe te laten zonder recht van spreken of tot het indienen van voorstellen. Het zou op zijn minst gewenst zijn dat het land met schuldenproblemen in besprekingen aanwezig is of vertegenwoordigd door een internationale organisatie van eigen keuze. Ook zou het aanbeveling verdienen de karakteristieken van schuldsituaties te omschrijven waaraan een land ten minste moet voldoen om schulden als probleem aan te merken en daarmee de Parijse Club te verplichten een zaak in behandeling te nemen.

Standaardisatie van schuldenregelingen is nauwelijks mogelijk, gezien de complexiteit van schuldsituaties en de verschillen van land tot land. Wat wel mogelijk en wenselijk is, is een specificatie van de mate waarin lastenvermindering nodig is. Zo werd in 1969 door de Parijse Club aanvaard, dat in het geval van Indonesië de capaciteit van het land tot toekomstige betalingen op schulden van vóór 1968 een bepaald jaarlijks bedrag niet te boven kon gaan. De argumentatie die daarvoor werd aangevoerd — verwachte uitvoergroei, toekomstige kapitaalbehoefte en verwachte leningsvoorwaarden voor nieuw kapitaal — kan ook voor andere landen worden toegepast en zou de zekerheid voor het betrokken land aanmerkelijk vergroten. Binnen dat raam kan vervolgens door crediteurenlanden een aanvaardbare lastenverdeling worden gezocht.

De voorwaarden die aan het betrokken land, met name via het IMF, worden gesteld, dienen meer een lange-termijn-karakter te krijgen, zodat rekening kan worden gehouden met een redelijke continue voortgang van het ontwikkelingsprogramma. De korte looptijd van „stand by”-overeenkomsten leidt vaak tot zeer krachtige aanpassingsmaatregelen die ernstige schade doen aan het investeringsprogramma. Van nog groter belang is dat de voorgestelde beleids-hervormingen worden getoetst op hun effecten op de inkomensverdeling. Bezuinigingsmaatregelen treffen vaak in de eerste plaats de zwakste groepen, terwijl nu juist gepoogd zou moeten worden het tegengestelde effect te bereiken.

W. Tims

De substitutierekening opnieuw ter discussie in het IMF

Een stap in de richting van een verbeterd internationaal monetair systeem?

DRS. A. VAN 'T VEER*

In het Internationale Monetaire Fonds vinden momenteel studies en discussies plaats over de mogelijkheid en wenselijkheid om via een z.g. substitutierekening de omvangrijke hoeveelheid dollars in het internationale monetaire systeem te verminderen en deze te vervangen door in SDR's uitgedrukte vorderingen. Een dergelijke substitutieoperatie kan een belangrijke stap betekenen in de richting van een verbeterd internationaal monetair systeem, waarin niet de dollar, maar de SDR de voornaamste reservecomponent vormt. In onderstaand artikel wordt ingegaan op zowel de huidige als op de eerdere discussies over dit onderwerp.

Inleiding

De koersperikelen met de dollar in 1978 hebben de discussie over een mogelijke creatie van een zogenaamde *substitutierekening* (SR) weer doen herleven. Tijdens zijn vergadering op 7 maart jl. gaf het Interim Comité van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) brede steun voor een onderzoek naar de mogelijke creatie van een substitutierekening, waarin lidstaten van het IMF, op vrijwillige basis, dollars zouden kunnen storten in ruil voor een gelijkwaardig bedrag aan in SDR's (Special Drawing Rights) uitgedrukte vorderingen. Een dergelijke rekening zou een nieuwe stap kunnen betekenen in de richting van de doelstelling om de SDR het voornaamste reservemiddel in het internationale monetaire stelsel te maken 1). Het dagelijks bestuur van het IMF is verzocht een rapport uit te brengen ten behoeve van de jaarvergadering van het IMF welke begin oktober in Belgrado zal plaatsvinden.

De idee van een SR is niet nieuw; al eerder hebben discussies hierover plaatsgevonden, maar in een verschillende context. Hoofddoelstellingen zijn steeds geweest:

1. een betere internationale beheersing van de omvang en de samenstelling van de internationale liquiditeitenmassa en, nauw gerelateerd daaraan,
2. het vergroten van de rol van de SDR in het internationale monetaire systeem.

In de jaren 1972-1974, kwam de SR ter sprake in het kader van de „asset settlement” en in 1978 in de minder ruime context van een nieuwe allocatie van SDR's. Momenteel staat de SR wederom ter discussie maar nu, in eerste instantie althans, in de context van een ordelijke en minder gevaarlijke wijze van reserivediversificatie. Hoewel ook ditmaal niet zeker is of tot de creatie van een dergelijke rekening zal worden besloten, lijkt het gesternte enigszins gunstiger te staan dan tijdens de voorgaande besprekingen van dit idee.

Voor een goed begrip van de huidige discussie inzake een mogelijke SR, wordt onderstaand eerst een bespreking gegeven van enkele belangrijke relevante ontwikkelingen in het internationale monetaire stelsel, alsmede van de discussie die in de periode 1972-1974 (in het kader van „asset settlement”) en in 1978 (in het kader van een nieuwe SDR-allocatie) over dit onderwerp hebben plaatsgevonden.

Controle over omvang en samenstelling van internationale reserves

Een belangrijke tekortkoming van het in 1944 te Bretton Woods overeengekomen internationale monetaire systeem (de goud-wisselstandaard) was dat het niet beschikte over een instrumentarium ter beheersing van de omvang en de samenstelling van de internationale liquiditeitsvoorraad, een voorraad welke in overeenstemming zou moeten zijn met de mondiale behoefte.

Een gevaarlijke inherente zwakheid van het systeem, welke zijn functioneren zou kunnen ondermijnen, werd in 1960 beschreven door Triffin 2). Zijn belangrijkste conclusie was dat de vraag naar internationale reserves sterker zou toenemen dan het aanbod van goud, met als gevolg dat het internationale monetaire systeem, wat betreft het aanbod van additionele reserve-activa, in hoge mate afhankelijk zou worden van het aanbod van dollars via voortdurende tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans. Een dergelijk voortdurend tekort zou evenwel kunnen resulteren in een verminderd vertrouwen in de dollar en wanneer andere landen hierop zouden reageren door massaal dollars voor goud bij de VS ter omwisseling aan te bieden, zou een crisis onvermijdelijk zijn. In feite gebeurde dit in 1971.

Het gedaalde vertrouwen in de dollar in de jaren 1970 en 1971 wordt duidelijk aangetoond door de cijfers in tabel 1. Het totaal der externe dollarverplichtingen (kolom 4) nam toe in elk der afzonderlijke jaren gedurende de periode 1967-1974. Het dollarbezit van de private sector nam toe tot en met 1969, terwijl de twee volgende jaren een scherpe daling te zien geven (kolom 2). Het in 1970 ontstane, relatief omvangrijke, tekort op de Amerikaanse betalingsbalans leidde tot een verminderd vertrouwen in de dollar en de private sector ging over tot omwisseling (substitutie) van dollars voor andere valuta's. De centrale banken (kolom 1), die deze dollars op grote schaal kregen aangeboden, konden deze, op

* De auteur is werkzaam op het kantoor van de Nederlandse Bewindvoerder bij het IMF te Washington, D.C. Hij geeft hier slechts zijn persoonlijke mening.

1) In de geamendeerde statuten van het IMF welke sedert 1 april 1978 van kracht zijn, is deze doelstelling expliciet opgenomen (Articles VIII, Section 7 en XXII).

2) R. Triffin, *Gold and the dollar crisis*, Yale University Press, New Haven, 1960.

Tabel 1. Dollarverplichtingen van de VS, 1967-1974 (in \$mrd.; jaarultimo's)

Jaar	Centrale banken en overheden (1)	Private sector (2)	Internationale organisaties (3)	Totaal (4)
1967	18,19	15,76	1,71	35,67
1968	17,34	19,38	1,75	38,47
1969	15,99	28,23	1,68	45,91
1970	23,77	21,77	1,41	46,95
1971	50,64	15,09	2,07	67,80
1972	61,53	19,71	1,63	82,87
1973	66,85	23,63	2,00	92,47
1974	76,83	39,02	3,32	119,17

Bron: IMF

straffe van een internationale monetaire crisis, moeilijk en masse bij de VS voor goud ter omwisseling aanbieden. Omwisseling van dollars voor goud werd toen min of meer als politiek vijandig gedrag ten opzichte van de VS beschouwd. De praktische mogelijkheid om dollars voor goud om te wisselen verdween evenwel na augustus 1971 toen de VS eenzijdig de omwisselbaarheid opschortte.

De omvangrijke tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans na 1969 en de daaruit resulterende excessieve creatie van internationale liquiditeiten hebben een belangrijke rol gespeeld bij het ineenstorten van het Bretton-Woodstelsel. Echter, in het begin van de jaren zestig verwachtte men nog dat de Amerikaanse betalingsbalans geleidelijk aan een overschot zou gaan vertonen en dat als gevolg hiervan een tekort aan internationale liquiditeiten, en daarmee een depressie, dreigde. Deze verwachting van een tekort aan internationale liquiditeiten, alsmede de wens om het aandeel van reservevaluta's in het totaal der reserves te verminderen, hebben geleid tot het besluit een nieuw reservemiddel te creëren, de SDR. In oktober 1969 werd het besluit genomen ca. SDR 9,5 mrd. toe te wijzen over de periode 1970-1972. De eerste toewijzing (allocatie) ter grootte van SDR 3,414 mrd. vond plaats op 1 januari 1970 3). De mogelijkheid tot creatie van SDR's verschaft het IMF een instrument ter voorkoming van een tekort aan internationale liquiditeiten. Evenwel, over een instrument ter voorkoming van een overschot beschikt het IMF nog steeds niet.

Dit werd op dramatische wijze onderstreept toen reeds kort na de eerste allocatie van SDR's de betalingsbalans van de VS omvangrijke tekorten ging vertonen en de internationale liquiditeitenmassa als gevolg een sterke toename te zien gaf. Door deze ontwikkeling is de allocatie van SDR's in de periode 1970-1972 uit oogpunt van een mondiale behoefte aan additionele internationale liquiditeiten, achteraf bezien, overbodig geweest. Tot op heden is het niet mogelijk gebleken de rol van de SDR te vergroten, hetgeen grotendeels het resultaat is van de voortdurende tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans en de daaruit resulterende toevloed van dollars. Per ultimo 1972, aan het einde van de eerste allocatieperiode, bedroeg het aandeel van SDR's in het totaal der officiële reserves van IMF-leden 5,9%; per ultimo 1978 bedroeg dit minder dan 3% (zie tabel 2).

Tabel 2. Internationale officiële reserves, 1970-1978 (in mrd. SDR's; jaarultimo's)

Jaar	Reserveposities in IMF	SDR's (in % totaal)	Goud a)	Vreemde valuta	Totaal	Toename in %
1970	7,7	3,1 (3,3)	37,0	45,4	93,3	18,6
1971	6,4	5,9 (4,8)	35,9	75,1	122,4	31,2
1972	6,3	8,7 (5,9)	35,6	95,9	146,6	19,9
1973	6,2	8,8 (5,8)	35,6	101,5	152,1	3,8
1974	8,8	8,9 (5,0)	35,6	126,3	179,5	18,0
1975	12,6	8,8 (4,5)	35,5	136,9	193,8	8,0
1976	17,7	8,7 (3,9)	35,3	159,8	221,6	14,3
1977	18,1	8,1 (3,1)	35,4	200,1	261,7	18,1
1978	14,8	8,1 (2,9)	35,7	220,8	279,4	6,8

Bron: IMF.

a) Goud tegen SDR 35 per ounce.

Substitutierekening en „asset settlement”

Zoals eerder genoemd heeft de ongecontroleerde excessieve aanwas van internationale liquiditeiten een belangrijke rol gespeeld bij het ineenstorten van het Bretton-Woodstelsel. Onder dit stelsel waren alle lidstaten van het IMF „de jure” onderhevig aan „asset settlement”. De VS echter waren, als reservevalutaland, „de facto” hieraan niet onderhevig. Met „asset settlement” wordt bedoeld een systeem waarbij zowel tekorten als overschotten op de betalingsbalans hun weerspiegeling vinden in een afname, respectievelijk toename, van reserve-activa. Dit impliceerde dat deze lidstaten zich geen langdurige omvangrijke tekorten op hun betalingsbalans zouden kunnen permitteren en dat aanpassingsmaatregelen, gericht op herstel van de betalingsbalans, op kortere of langere termijn onvermijdelijk waren. Tekorten kunnen natuurlijk gedeeltelijk met externe leningen worden gefinancierd, d.w.z. via het op peil houden van bruto reserves, maar ook een voortdurend en omvangrijk gebruik van externe financieringsmiddelen zal uiteindelijk, als gevolg van stijgende rente- en aflossingsverplichtingen, tot aanpassingsmaatregelen noodzaken (interne maatregelen en/of wisselkoersaanpassing).

De VS als reservevalutaland daarentegen konden hun tekorten financieren met eigen valuta, d.w.z. via een toename van externe dollarverplichtingen, daar de overige lidstaten van het IMF bereid waren (en na de opheffing van de dollarconvertibiliteit genoodzaakt waren) deze valuta als reserves aan te houden en dus niet ter omwisseling bij de VS aan te bieden. De VS waren derhalve („de facto”) niet aan dezelfde betalingsbalansdiscipline onderhevig als de niet-reservevalutalanden.

In de periode september 1972 - juni 1974 besteedde de z.g. Commissie van Twintig (C-20), bij haar pogingen een hervormd internationaal monetair stelsel te ontwerpen, veel aandacht aan een mogelijk systeem waarbij van een dergelijke asymmetrie tussen reservevalutalanden en de overige lidstaten van het IMF geen, of in mindere mate, sprake zou zijn 4).

Een van de voorstellen betrof een systeem waarbij het dollarbezit van een in het kader van het IMF te creëren SR als buffervoorraad zou worden gebruikt ten einde „asset settlement” door de VS te garanderen 5). De SR zou haar hiertoe benodigde dollars aanvankelijk verkrijgen via storting van dollars door sommige lidstaten uit hun reservebezit in ruil voor nieuw te scheppen SDR's. Aan deze operatie, d.w.z. de substitutie van dollars door SDR's, ontleent de SR haar naam. In geval van een betalingsbalansoverschot van de VS zou de rekening SDR's aan de VS hebben verkocht in ruil voor dollars. Het betalingsbalansoverschot resulteerde dan in een toename in de reserve-activa (SDR's) van de VS. In het omgekeerde geval van een betalingsbalanstekort zou de rekening dollars aan de VS hebben verkocht in ruil voor SDR's. Ook dan zou „asset settlement” verzekerd zijn, daar het tekort resulteerde in een daling in het reservebezit van de VS.

De C-20 gaf haar pogingen om een hervormd internationaal monetair stelsel te ontwerpen op na de oliecrisis van 1973. De C-20 besloot o.m. dat de aandacht voorlopig diende te worden gericht op onmiddellijke maatregelen ten behoeve van een bevredigend functioneren van het internationale

3) Allocaties vinden plaats in verhouding tot de quota van de individuele participanten in de SDR-afdeling van het IMF. Per ultimo 1978 waren behalve Koeweit alle lidstaten van het IMF participant. De quota, welke worden berekend op basis van bepaalde macro-economische variabelen, zijn o.m. tevens bepalend voor stemrecht, trekkingsmogelijkheden op het IMF en de maximale kredietverlening van lidstaten aan het IMF.

4) Zie „International monetary reform”, *Documents of the Committee of Twenty*, Washington, D.C., 1974 (verder: Documents).

5) Zie o.m. *Documents*, blz. 112-138 en 162-179.

monetaire stelsel gedurende een „interim periode” 6). Hiertoe werd het z.g. Interim Comité in leven geroepen. De idee van een SR ging voorlopig de ijskast in en meer dan voorheen werd het internationale monetaire stelsel in feite afhankelijk van de dollar 7). De periode van zwevende wisselkoersen nam een aanvang.

De substitutierekening in de context van een nieuwe allocatie van SDR's

In 1978 kwam de SR weer ter sprake, maar nu in de context van een nieuwe allocatie van SDR's. Het was in het bijzonder de vorige Managing Director van het IMF, Dr. Witteveen, die een nieuwe allocatie in samenhang met een te creëren SR, waarin alle participanten verplicht dollars zouden moeten storten, propageerde 8). Hoewel de SR het wederom niet haalde, werden tijdens de vergadering van het Interim Comité in september 1978 een aantal voor de SDR belangrijke besluiten genomen. Ten eerste werd het groene licht gegeven voor een nieuwe SDR-allocatie, „in order to help meet the long term global need to supplement existing reserve assets in a desirable manner” 9). Tevens meende het Interim Comité dat „Such an allocation would also help to promote the objective . . . of making the SDR the principal reserve-asset in the international monetary system” 9). Zijn positief advies was derhalve gebaseerd op twee overwegingen. Twijfels met betrekking tot de eerste overweging zijn zeker niet ongegrond, in het bijzonder tegen de achtergrond van de sterke toename van internationale reserves in 1976 en 1977 (zie tabel 2). Gedurende deze jaren namen de internationale reserves toe met resp. 14 en 18%. Toegegeven moet worden dat een mathematisch waterdichte berekening van de mondiale behoefte aan internationale reserves niet voorhanden is 10). Echter, de twijfels over het bestaan van een „global need” maakte een allocatie in samenhang met een SR juist aantrek-

kelijker. Met behulp van zo'n rekening zouden participanten in de SDR-adeling van het IMF dollars kunnen storten in de SR en hiervoor een gelijkwaardig bedrag aan SDR's toegewezen kunnen krijgen. Door zo'n gecombineerde operatie zou de totale hoeveelheid reserves niet toenemen, terwijl het aandeel van de SDR in het systeem zou worden vergroot.

Het tweede argument van het Interim Comité ten gunste van een nieuwe allocatie lijkt mij veel sterker. Een verder uitstel van een nieuwe allocatie zou tot gevolg hebben gehad dat de ontwikkeling sedert 1972, waarbij het aandeel van de SDR in het systeem geleidelijk afnam, zich zou voortzetten en de kans op het bereiken van de doelstelling om de SDR de voornaamste reservecomponent van het systeem te maken steeds kleiner worden. Het besluit om over te gaan tot een allocatie van een, relatief gezien, symbolisch bedrag ter grootte van SDR 4 mrd. per jaar gedurende de periode 1979-1981 is dan ook voornamelijk genomen op basis van kwalitatieve overwegingen, nl. om de SDR als reservemiddel „in leven te houden” 11).

6) *Documents*, blz. 4. De Commissie adviseerde onder meer het IMF de bevoegdheid te geven om een substitutierekening te creëren (blz. 14) en, als onmiddellijke stap, dat het IMF substitutie-arrangementen in beschouwing zou gaan nemen (blz. 20).

7) Voor een analyse van het falen van de C-20 zie: T. de Vries, *Jamaica or the non-reform of the International Monetary System, Foreign Affairs*, vol. 54, no. 3, april 1976, blz. 577-605.

8) Zie o.m.: IMF, press release no. 78/28, *IMF Survey*, 8 mei 1978, blz. 134 t/m 136.

9) IMF, press release no. 78/71, *IMF Survey*, 2 oktober 1978, blz. 306 t/m 309.

10) Zie o.m. H.O.C.R. Ruding, *De voorziening van internationale liquiditeiten, reserves en kredieten: de rol van het IMF*, Pre-advies, Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf, publicatie no. 35, 1979, blz. 41 (verder: Pre-advies Ruding”).

11) H.O.C.R. Ruding, *De dollar voor en na 1 november: is er iets veranderd?*, *ESB*, 6 december 1978, blz. 1245.

De Nederlandsche Bank NV

te Amsterdam vraagt voor haar afdeling Geld- en kapitaalmarkt een

academicus (econoom of jurist)

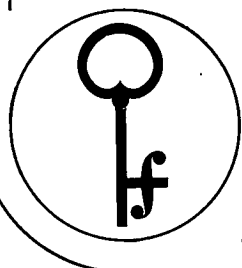
tot wiens taak de voorbereiding en de uitvoering van het kapitaalmarktbeleid van de Bank zullen behoren.

Ervaring op het gebied van de kapitaalmarkt strekt tot aanbeveling.

Leeftijd niet hoger dan circa 30 jaar.

Desgewenst kan de functie-inhoud nader worden toegelicht via telefoonnummer 020-263133, toestel 3293.

Schriftelijke sollicitatie onder opgave van leeftijd, opleiding, ervaring, enz. te richten aan De Nederlandsche Bank N.V., afdeling Personeelzaken-uitvoering, Postbus 98, 1000 AB Amsterdam.

Naast zijn positief advies inzake een nieuwe allocatie van SDR's bereikte het Interim Comité onder meer overeenstemming inzake een wenselijke verhoging van de SDR-rente. De rente welke netto houders van SDR's zouden moeten gaan ontvangen en welke netto gebruikers van SDR's zouden moeten gaan betalen werd verhoogd van 60 naar 80% van de z.g. „gecombineerde marktrente” 12). De aantrekkelijkheid van het aanhouden van SDR's ten opzichte van reservevaluta's is dat de SDR door haar samenstelling (mand van 16 valuta's) stabiel is dan individuele valuta's. Dit voordeel werd evenwel meer dan tenietgedaan door de relatief lage rentevergoeding over het SDR-bezit. Betwijfeld kan worden of de verhoging van 60 naar 80% voldoende is om de SDR aantrekkelijk genoeg te maken voor de haar toebedeelde rol als toekomstige belangrijkste reservecomponent in het systeem. Aangezien de SDR-rente op indirecte wijze van invloed kan zijn op de rente welke het IMF berekent op aan de lidstaten verstrekte leningen bestond bij vele lidstaten (met name ontwikkelingslanden) weerstand tegen een verdere verhoging van de SDR-rente 13).

De dollar en reserivediversificatie

De ontwikkelingen met de dollar in 1978 hebben wederom duidelijk de gevaren aangetoond van een internationaal monetair systeem waarin de valuta van een land een overheersende rol speelt en twijfels zijn gerechtvaardigd of de dollar zijn dominerende rol als internationale reserve- en transactievaluta kan handhaven. Door zijn dominerende rol is een goed functioneren van het internationale monetaire systeem in hoge mate afhankelijk van de interne en externe economische politiek van één land, de VS, hetgeen voor dit land bijzondere verantwoordelijkheden schept. Tot voor kort echter werden internationale economische problemen door de VS nagenoeg altijd in te hoge mate ondergeschikt gemaakt aan interne doelstellingen. Het op 1 november 1978 door de VS genomen pakket van maatregelen ter ondersteuning van de dollar betekende, wat dit betreft, een belangrijke beleidsverandering, hoewel ook ditmaal de door de dollarval veroorzaakte extra inflatoire effecten (via hogere importprijzen) een belangrijke rol bij de besluitvorming hebben gespeeld; m.a.w. ook hier interne overwegingen.

Het „dollar-probleem” is in hoge mate een vertrouwensprobleem. Het totaal aan officiële deviezenvorderingen op de VS bedroeg per ultimo 1978 ca. \$ 155 mrd. (SDR 120 mrd.; zie tabel 3). Daarnaast bedroeg de bruto omvang van de Eurodollarmarkt per ultimo 1978 ca. \$ 550 mrd. (tabel 4).

Tabel 3. *Officiële reserves: deviezen (in mrd. SDR's; bruto cijfers per jaarultimo)*

	1977	1978
Officiële vorderingen op VS	103,8	120,0
Officiële vorderingen op andere landen	14,5	19,3
Subtotaal officiële vorderingen op landen	118,3	139,3
Eurodollars	53,6	47,5
Overige Eurovaluta's	12,3	14,3
Restpost	15,8	18,9
Totaal	200,0	220,0
Officiële vorderingen op VS plus Eurodollars in % totaal	79%	76%

Bron IMF

Tabel 4. *Omvang Eurovalutamarkt (in \$ mrd.; jaarultimo's)*

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Bruto, alle valuta's	145	200	305	375	460	565	695	735
Netto, alle valuta's	85	110	160	215	250	310	380	415
waarvan Eurodollars	110	156	223	289	359	446	528	551
Idem in % bruto totaal	76	78	73	77	78	79	76	75

Bron: Morgan Guaranty Trust Company.

Deze omvangrijke dollarsaldi, met name het liquide deel hiervan, kunnen een druk op de dollarkoers teweeg brengen waartegen interventie nauwelijks tegenwicht kan bieden 14). Het op 1 november door de VS genomen pakket van maatregelen omvatte een voor interventie beschikbaar bedrag ter grootte van \$ 30 mrd. en het succes van deze maatregelen moet dan ook niet direct verklaard worden uit de kwantitatieve omvang van de interventie, maar meer uit psychologische overwegingen. De Amerikaanse autoriteiten hadden een teken gegeven dat zij bereid waren de koers van de dollar te steunen.

Er zijn nu aanwijzingen dat ook in de VS meer bereidheid gaat bestaan om de rol van de dollar terug te dringen. De keerzijde van de medaille is dat andere valuta's of SDR's de ontstane leemte in de internationale reservevoorziening zouden moeten opvullen. De vraag is evenwel niet alleen of andere belangrijke landen als Duitsland, Zwitserland en Japan bereid zijn een toenemende verantwoordelijkheid met betrekking tot de internationale reservevoorziening op zich te nemen, maar ook of het mondiaal wenselijk is dat het „dollarsysteem” wordt opgevolgd door een „multireservevalutasysteem”.

De ontwikkelingen met de dollar hebben onder meer geleid tot een tendens om het reservebezit te diversifiëren en daarmee de koersrisico's te spreiden over verschillende valuta's. Deze diversificatie geschiedt niet slechts via directe omzetting van dollarsaldi in andere valuta's door verkopen op de valutamarkten, maar ook via het laten toenemen van reserves in andere valuta's dan de dollar. Diversificatie van het reservebezit vindt veelal plaats in die valuta welke op dat moment als sterk wordt beschouwd. Niet alleen kan dit leiden tot een verdere stijging van de koers van deze als sterk beschouwde valuta en daarmee tot een ongewenste daling van de internationale concurrentiepositie van het betrokken land, maar tevens tot een verminderde controle over het monetaire beleid van dit land (inflatoire impulsen). Het is derhalve begrijpelijk dat deze landen met gereserveerde gevoelens staan tegenover een toenemende rol van hun valuta in het internationale monetaire systeem.

Het enthousiasme van Duitsland voor het nieuwe wisselkoersarrangement in Europa (EMS) kan dan ook grotendeels verklaard worden uit de vrees voor een toenemende rol voor de DM als reservevaluta, alsmede voor een te sterke appreciatie van de DM. Overigens zal een eventueel voortgaand en ongecontroleerd diversificatieproces tot voortdurende spanningen binnen het prille wisselkoersarrangement kunnen leiden. Immers, als het vertrouwen in de dollar opnieuw daalt en EMS-valuta's worden gesubstitueerd voor dollars, dan wordt deze vraag niet gelijklijk verdeeld over alle valuta's. Ook dan richt men zich in het bijzonder op die EMS-valuta die op dat moment als sterk wordt beschouwd. Dit leidt dan tot een verstoring van het wisselkoersevenwicht tussen EMS-valuta's.

Er zijn weinig gegevens bekend over de vraag in welke mate de door diversificatie veroorzaakte storingen in de valutamarkt het gevolg zijn geweest van acties van monetaire autoriteiten dan wel van de private sector, noch welke de bruto omvang van diversificatie-acties is geweest. Zolang de dollar de belangrijkste reserve- en transactievaluta blijft

12) Deze z.g. „gecombineerde marktrente” is het gewogen gemiddelde van de korte rentevoeten in de vijf lidstaten met de grootste quota in het IMF (Verenigde Staten; West Duitsland; Verenigd Koninkrijk; Frankrijk en Japan). Netto houders en netto gebruikers zijn landen die per saldo meer SDR's bezitten dan hun gecumuleerde allocatie resp. landen die minder bezitten dan hun gecumuleerde allocatie.

13) In het verleden heeft VS zich onder meer tegen een verhoging van de SDR-rente verzet ten einde concurrentie met de US-dollar te minimaliseren (zie J.J. Polak, *Valuation and rate of interest on the SDR*, IMF-pamphlet Series, no. 18, 1974, blz. 28).

14) Voor de creatie van en voorziening in internationale liquiditeiten speelt de Eurovalutamarkt een zeer belangrijke rol. Dit artikel beperkt zich tot de rol die het IMF speelt bij de beheersing van de internationale liquiditeitsmassa.

zullen centrale banken, particuliere banken en ondernemingen het overgrote deel van hun reserve- en transactiekassen blijven aanhouden in de vorm van dollars. Tevens is een werkelijk alternatief voor de dollar (nog) niet op voldoende schaal aanwezig. Reeds een geringe verschuiving in andere valuta's (b.v. DM., Yen) kan tot zodanige koerswijzigingen leiden dat enigszins omvangrijke verschuivingen onaantrekkelijk worden. Uit tabel 4 blijkt dat ondanks de vertrouwensproblemen met de dollar in 1978 het aandeel van Eurodollars als percentage van de bruto omvang van de Eurovalutamarkt van ultimo 1977 tot ultimo 1978 slechts afnam van 76 naar 75%. Het aandeel van officiële vorderingen op de VS en officiële Eurodollars in het totaal der officiële reserves nam van ultimo 1977 tot ultimo 1978 af van 79 naar 76% (tabel 3). Aangezien de dollar over deze periode ten opzichte van de SDR in waarde is gedaald kan hieruit worden geconcludeerd dat voor de officiële houders als groep van een netto verschuiving naar andere valuta, althans in relatief opzicht, nauwelijks sprake is geweest. Dit betekent evenwel niet dat marginale verschuivingen geen omvangrijke wisselkoerseffecten tot gevolg kunnen hebben. Tevens valt uit de gegevens niet op te maken of en in hoeverre er in de loop van 1978 d.w.z. voor en na de 1-novembermaatregelen, tijdelijke verschuivingen hebben plaatsgevonden.

De tendens tot diversificatie en het daarmee gepaard gaande gevaar van een evolutie naar een multi-reservevalutasysteem zou aangegrepen kunnen worden om deze diversificatie voornamelijk te laten plaatsvinden in SDR's en aldus een sprong voorwaarts te maken met de doelstelling om de SDR de voornaamste reservecomponent van het systeem te maken. Een multi-reservesysteem draagt het gevaar in zich van voortdurende verstoringe portfolioaanpassingen. De momenteel plaatsvindende discussie over de creatie van een SR moet dan ook gezien worden tegen de achtergrond van de

wens om dit diversificatieproces in goede banen te leiden, in het bijzonder via „bevriezing” van een deel van de liquide („volatiele”) dollarsaldi, en daarmee tevens een stap verder te komen in de richting van een verbeterd internationaal monetair systeem.

Substitutierekening en reservediversificatie

Over de vraag hoe men zich een dergelijke operatie met een SR voorstelt werd enig licht geworpen tijdens de persconferentie na de vergadering van het Interim Comité in maart jl. 15). De Managing Director van het IMF, De Larosière, stelde toen dat de gedachten gingen in de richting van een op vrijwilligheid gebaseerde operatie, in de zin dat landen in een door henzelf gewenste omvang reservevaluta zouden kunnen storten in een door het IMF te beheren rekening, in ruil waarvoor zij in SDR's uitgedrukte vorderingen zouden ontvangen. Tevens stelde hij dat deze SDR-vorderingen geen „officiële” SDR's zouden zijn (d.w.z. de op de statuten gebaseerde en via allocatie in omloop gebrachte SDR's) maar een nieuw soort activa uitgedrukt in SDR's, welke de belangrijkste karaktereigenschappen van de „officiële” SDR in zich zouden dragen.

Deze toelichting van de Managing Director bevat twee belangrijke uitspraken. Ten eerste het vrijwillige karakter van de operatie en ten tweede de karaktereigenschappen van de uit te geven vorderingen. Alvorens hier nader op in te gaan moet voor een goed begrip worden opgemerkt dat hoewel men voortdurend spreekt over storting in de SR van „reservevaluta” dit, indien theorie praktisch zal worden, hoogstwaarschijnlijk alleen Amerikaanse dollars zullen zijn, welke laatste door de rekening zullen worden belegd in langlopend Amerikaans overheidspapier.

Het vrijwillige karakter betekent derhalve dat lidstaten niet behoeven deel te nemen en dat is een belangrijk verschil met de operatie welke in 1978 (in samenhang met nieuwe allocatie) werd besproken. Onder het huidige voorstel zal de deelnemer naar omvang dus niet afhankelijk zijn van de quota. Het vrijwillige karakter is belangrijk. De SR moet voldoen aan een bij de individuele monetaire autoriteiten bestaande behoefte en het is aan die autoriteiten om te bepalen in welke mate men het reservebezit wil aanpassen. Deze mate waarin nationale autoriteiten willen diversifiëren behoeft niet parallel te lopen met de onderlinge quotaverhoudingen.

Het spreekt evenwel vanzelf dat, wil een substitutieoperatie enig succes hebben, dat dan niet alleen relatief omvangrijke bedragen moeten worden omgezet, maar ook dat een groot aantal landen moet participeren. Hoewel van officiële zijde nog geen bedragen zijn genoemd moge het volgende een idee geven. Per ultimo 1978 bedroeg het totaal der officiële reserves ca. \$ 370 mrd. (goud tegen SDR 35 per ounce). Hiervan bedroegen de officiële deviezenvorderingen op de VS ca. \$155 mrd. Een substitutie van b.v. 20% zou een operatie van ruim \$30 mrd. betekenen.

Deelname door een zo groot mogelijk aantal landen is ook belangrijk voor het succes. Of bij niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden veel bereidheid bestaat is evenwel de vraag. De wens tot vrijheid met betrekking tot de samenstelling van de reservevoorraad is bij deze landen groter dan bij andere landen in verband met de beperkte kredietfaciliteiten die hen ter beschikking staan, in het bijzonder het ontbreken van „swap”-faciliteiten en de beperkte toegang tot de internationale kapitaalmarkt. Bovendien is bij vele van deze landen de omvang der reserves zeer gering, terwijl bij ontwikkelingslanden met omvangrijke bruto dollarreserves de netto dollarreserves meestal gering of zelfs negatief zijn vanwege de

SCHOLENGEMEENSCHAP VOOR LAGER EN MIDDELBAAR DETAILHANDELSONDERWIJS

Middachtensingel 2 - 6825 HN ARNHEM
Tel. (085) 61 44 97

Per 1 augustus 1979 zijn vacant aan de Middellbare afdeling:

- ± 10 lessen commerciële vorming
- 8 lessen statistiek
- 10 lessen handelseconomie
- 7 lessen recht.

Vereiste bevoegdheden:
doctoraal Economie of
M.O.-Handelswetenschappen of
M.O.-Economie.

Salaris minimaal f. 2.384,— maximaal f. 6.100,—
(normbetrekking)
Combinatie van lessen is mogelijk.
Telefonische inlichtingen verkrijgbaar bij de directeur der school, de heer P. van de Velde.
Soll. binnen 10 dagen na verschijnen van dit blad te richten aan het bestuur, Middachtensingel 2, 6825 HN Arnhem.

15) Joint press conference, Washington, D.C., 7 maart 1979 (*IMF Survey*, 19 maart 1979, blz. 88).

omvangrijke externe officiële schulden. Ten aanzien van de vorm waarin dollarreserves worden aangehouden wees Ruding erop dat monetaire autoriteiten van industriële landen hun dollarsaldi voor het overgrote deel aanhouden in Vorderingen direct op de VS (Amerikaans schatkistpapier, overheidsobligaties en deposito's bij banken in de VS), terwijl de ontwikkelingslanden — zowel OPEC als niet-olie-ontwikkelingslanden — hun dollarsaldi vooral in Eurobankdeposito's aanhouden 16). Als belangrijkste verklaringen hiervoor ziet hij de wat hogere rente en de mogelijkheid om minder opvallend de valutasamenstelling van de reserves te veranderen.

De tweede belangrijke uitspraak van de Managing Director betreft het karakter van de uit te geven SDR-vorderingen. Dat deze vorderingen niet een aan de „officiële” SDR identiek karakter zullen bezitten is niet verwonderlijk. Reeds eerder sprak ik twijfels uit over de vraag of de recente verhoging van de SDR-rente van 60 naar 80% van de „gecombineerde marktrente” voldoende zal zijn om de SDR aantrekkelijk genoeg te maken voor de haar toebedeelde rol als toekomstige voornaamste reservecomponent in het systeem. Voor een omvangrijke en zo breed mogelijke deelname aan de substitutieoperatie is niet alleen de liquiditeit van de uit te geven vordering van essentieel belang, maar ook het te verwachten rendement, hetgeen bepaald wordt door koersontwikkeling en rente. De mogelijkheid voor de SDR om de haar toebedeelde rol te kunnen blijven vervullen wordt uiteindelijk niet bepaald door een substitutieoperatie, maar door haar kwaliteiten, in het bijzonder ten opzichte van de Amerikaanse dollar. De huidige „discount” van 20% van de „gecombineerde marktrente” maakt een substitutieoperatie met „officiële” SDR's, op zijn zachtst gezegd onaantrekkelijk. De vrees is evenwel geuit dat creatie van SDR's met verschillende karaktereigenschappen kan leiden tot de werking van de „wet van Gresham” 17). Hoewel deze vrees niet ongegrond is kan worden opgemerkt dat er ook dollarclaims met afwijkende karaktereigenschappen in omloop zijn. Ook bestaan er reeds naast de in omloop zijnde „officiële” SDR's een aantal in SDR's luidende vorderingen en verplichtingen met eigenschappen niet geheel identiek aan de „officiële” SDR's 18). Nog belangrijker is dat indien de „officiële” SDR momenteel als niet attractief wordt beschouwd om te concurreren met de nieuw te creëren SDR-claims, dit een reden te meer is om de rente over „officiële” SDR's aantrekkelijker te maken. Of dit 100% van de „gecombineerde marktrente” moet zijn is discutabel. Polak merkte hierover op: „The fact that the SDR would fluctuate less vis-a-vis any currency than currencies among themselves would in itself contribute to the attractiveness of the SDR as a reserve asset and could thus justify a somewhat lower interest rate for the SDR than a holder could theoretically earn on a comparable portfolio for individual currencies” 19).

Overigens zal het nimmer mogelijk zijn om voor de uit te geven SDR-vorderingen een zodanige rente vast te stellen dat in de toekomst iedere prikkel om op korte termijn andere beleggingsvormen te zoeken wordt uitgesloten.

Naast de te vergoeden rente is ook de koersontwikkeling van de SDR bepalend voor het effectief rendement van de SDR-vorderingen. In dit verband is het voor het vertrouwen in de SDR-vorderingen van belang dat op langere termijn de bezittingen van de SR tenminste een gelijke waarde zullen hebben als haar verplichtingen. Hiervan zal sprake zijn indien de rentevergoeding welke de SR ontvangt over haar beleggingen in Amerikaans overheidspapier voldoende is om a. de rente over haar SDR-verplichtingen te voldoen, alsmede b. bij eventuele liquidatie van de rekening het verschil te dekken tussen het dollarbezit van de rekening en de dollarwaarde van haar SDR-verplichtingen. Nu zijn renteversillen en koersontwikkelingen onderling niet onafhankelijk en er zijn redenen om aan te nemen dat deze interactie bovengenoemd evenwicht zal bevorderen. Daarnaast geldt dat op langere termijn verwacht mag worden dat de door de SR te

ontvangen rente op langlopend overheidspapier hoger zal zijn dan de over de meer liquide SDR-verplichtingen te vergoeden rente. Desondanks zal naar een regeling moeten worden gezocht om eventuele tekorten van de SR te dekken, en deze volgens een bepaalde sleutel te verdelen 20). Overigens lijkt het mij dat aan de mogelijkheid van verliezen niet al te zwaar hoeft te worden getild. In dit verband wil ik een vergelijking trekken met wisselkoersinterventies door monetaire autoriteiten. Ook hier worden risico's m.b.t. koersverliezen geaccepteerd ten behoeve van het waardevol geachte doel van wisselkoersstabiliteit. De operaties van de SR beogen ook een op stabiliteit gericht doel en de hieruit voortvloeiende voordelen moet men dan stellen tegenover de mogelijke verliezen van de SR. Tevens geldt dat, evenals in het verleden het geval is geweest, ook zonder een SR koersverliezen over het reservebezit gelopen kunnen worden. Er is zelfs reden aan te nemen dat zonder een SR de kans op dergelijke verliezen groter zal zijn.

Vele andere technische problemen verbonden aan de SR vragen nog om een uitwerking en ik beperk mij onderstaand tot enkele van de belangrijkste.

Ten eerste is er de vraag of de substitutieoperatie eenmalig dient te zijn, de SR continu voor substitutie „open” moet staan of met tussenpozen weer voor substitutie moet worden „geopend”. Het continu voor substitutie open houden van de rekening lijkt niet juist. Immers, dat kan tot gevolg hebben dat op kunstmatige wijze een bodemprijs voor de dollar wordt gecreëerd. Een strikt eenmalige operatie lijkt mij ook niet praktisch. Vele landen zullen aanvankelijk een wat afwachtende houding aannemen. Dit zal zowel van invloed zijn op de mate van participatie als op de bedragen welke ter omwisseling worden aangeboden. Binnen enkele jaren, als meer ervaring met de SR is opgedaan, zal het enthousiasme kunnen toenemen en wil men werkelijk vorderingen maken met de doelstelling om de SDR de voornaamste reservecomponent van het systeem te maken, dan zijn voorzieningen voor periodieke heropening van de rekening een voorwaarde.

Een tweede belangrijke vraag is of men de private sector ook zal toestaan de uit te geven SDR-vorderingen in bezit te hebben. Voor de „officiële” SDR's is dit (nog) niet het geval 21). De toepassingsmogelijkheden van deze laatste worden door een aantal bepalingen beperkt. Het komt mij voor dat wil men de rol van de SDR in het internationale monetaire systeem vergroten dat dan niet slechts verdere liberalisatie, d.w.z. een vergroting van de gebruiks- en toepassingsmogelijkheden, een noodzakelijke voorwaarde is, maar dat tevens de groep van bezitters dient te worden uitgebreid tot de private sector 22). Dit impliceert dat de uit te geven SDR-claims niet identiek kunnen zijn aan de „officiële” SDR, daar zowel haar rente als haar beperkte toepassingsmogelijkheden deze laatste te onaantrekkelijk maken om op de private markt te kunnen concurreren met vergelijkbare reserve-activa. Dat de huidige bezitters van „officiële” SDR's bereid zijn deze relatief onaantrekkelijke reservecomponent aan te houden moet mijns inziens niet alleen verklaard worden uit het feit dat deze SDR's om niet zijn verkregen, maar tevens omdat zij een relatief marginaal deel van de totale reservevoorraad uitmaken en omdat vele monetaire autoritei-

16) „Pre-advies Ruding”, blz. 42.

17) Inhoudende dat de geldsoort met de minste waarde de andere geldsoort uit de circulatie verdringt.

18) Alle zijn op identieke wijze gedefinieerd (mand van 16 valuta's) maar verschillend wat betreft rente, looptijd en liquiditeit.

19) J.J. Polak, IMF-Pamphlet Series, no. 18, blz. 10.

20) De statuten staan niet toe dat het IMF deze risico's dekt (Art. V, Section 2(b)). Het IMF kan slechts als administrateur optreden.

21) Articles of Agreement, Article XVII.

22) Vorderingen en schulden uitgedrukt in SDR's worden reeds in beperkte mate gebruikt in de private sector. De waardebepaling (mand) is gelijk aan de „officiële” SDR, maar rente, looptijden en toepassingsmogelijkheden, verschillen.

ten in industriële landen niet alleen commerciële overwegingen laten gelden bij de besluitvorming over de samenstelling van hun reserves.

Reeds eerder vermeldde ik dat de mogelijkheid tot creatie van SDR's het IMF een instrument verschaft ter voorkoming van een tekort aan internationale liquiditeiten, maar dat zij niet beschikt over een instrument ter voorkoming van een overschot. Ook een SR lost dit probleem niet op, aangezien hiermede de samenstelling van de internationale reservevoorraad verandert, maar niet de omvang. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de voordelen van de substitutieoperatie spoedig teniet worden gedaan door voortgaande excessieve liquiditeitencreatie via tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans. De VS, wier medewerking aan een SR van essen-

tieel belang is, schijnen een positieve houding in te nemen ten opzichte van de SR en derhalve nu ook bereid te zijn de rol van de dollar in het internationale monetaire systeem te laten afnemen. In mei van dit jaar echter verklaarde de toenmalige voorzitter van de Federal Reserve, William Miller, dat de eventuele creatie van een SR en plannen om de rol van de dollar in het internationale monetaire systeem te verminderen de vrijheid van de VS om een geëigend binnenlands monetair beleid te voeren onverlet moesten laten. Als deze opmerking moet worden uitgelegd in de zin dat men zich ook in de toekomst primair zal laten leiden door binnenlandse overwegingen en men zich ten aanzien van de betalingsbalans niet aan internationale spelregels wenst te onderwerpen, dan kan dat de betekenis van de substitutieoperatie in korte tijd

Economen.

De afdeling Economisch Onderzoek van de Algemene Bank Nederland houdt zich o.m. bezig met de analyse en prognose van ontwikkelingen op macro-economisch gebied en in het geld- en bankwezen.

De resultaten van haar onderzoek komen tot uiting in schriftelijke of mondelinge rapportages aan de beleidsorganen en/of de relaties van de bank.

De afdeling heeft vacatures voor enkele economen. De aan te stellen medewerkers voldoen aan de volgende kwalificaties:

- doctoraal economie;
- goede schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid;
- inventiviteit en
- goede contactuele eigenschappen.

Voor deze vacatures komen zowel kandidaten met enige jaren ervaring als pas afgestudeerden in aanmerking.

Voor nadere informatie kan contact opgenomen worden met Drs. L. van Driel, telefonisch te bereiken onder nr. (020) 292369.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae, kunnen worden gezonden aan de heer Drs. E.J.F. Bosman, Directoraat Personeel, Algemene Bank Nederland, Vijzelstraat 20, 1017 HK Amsterdam.

ABN Bank

reduceren tot een cosmetische operatie. Iedere poging om het internationale monetaire systeem te verbeteren staat of valt bij een evenwichtiger aanpassingsproces. Dit betekent dat zo'n verbeterd systeem waarborgen in zich moet dragen dat zowel tekortlanden als overschotlanden een actiever beleid zullen voeren ter voorkoming van langdurige en excessieve onevenwichtigheden op de betalingsbalans. Een dergelijk actiever beleid geldt, in verband met haar relatief omvangrijke betekenis voor het internationale monetaire systeem, in het bijzonder voor de VS.

Conclusie

De creatie van een SR kan een belangrijke stap betekenen

in de richting van een verbeterd internationaal monetair systeem. Van een werkelijk effectieve verbetering kan evenwel slechts sprake zijn indien tevens voortgang wordt gemaakt in de richting van een nieuw symmetrisch en adequaat aanpassingsproces. Een belangrijk vereiste hiertoe is een grote mate van coördinatie van het economisch beleid gericht op het voorkomen van langdurige onevenwichtigheden op de betalingsbalans. Tevens zullen landen bereid moeten zijn op dit gebied meer autonomie over te dragen aan daartoe geëigende internationale organen. Dit kan dan tevens de voorwaarden scheppen voor een meer effectieve internationale controle over de creatie van internationale liquiditeiten.

A. van 't Veer

De LEIDSE ONDERWIJSINSTELLINGEN zoeken voor haar sector opleidingen op ECONOMISCH, ADMINISTRATIEF, JURIDISCH en INFORMATICAGEBIED een

HOOFD OPLEIDINGEN

De taak omvat o.a.:

- de verantwoordelijkheid – direct onder de directie – voor een qua inhoud en vormgeving "up to date" onderwijsaanbod, door middel waarvan de cursisten hun studiedoelstellingen optimaal kunnen verwezenlijken;
- het doen ontwikkelen van nieuwe opleidingen of cursusactiviteiten binnen de aangegeven vakgebieden;

Hij geeft leiding aan een team van medewerkers (o.a. cursus-coördinatoren, hoofddocenten en docenten).

- het mede verantwoordelijk zijn voor het economisch rendement van bestaande en nieuw te ontwikkelen opleidingen, waaronder tevens wordt verstaan het zoeken naar mogelijkheden tot uitbreiding van het aantal studerende.

Kandidaten voor deze functie:

- zullen dienen te beschikken over een brede kennis van en ook ervaring in administratief en economisch/bedrijfsorganisatorisch onderwijs en/of ervaring in het bedrijfsleven;
- hebben bij voorkeur een voltooide academische opleiding en
  - kunnen – afhankelijk van leeftijd en ervaring – rekenen op een salarisniveau tussen f. 5.500,- en f. 7.800,- per maand.

Tot de selectieprocedure behoren een psychologisch onderzoek en een kennismaking met toekomstige medewerkers.

Voor nadere informatie vooraf, kunt u contact opnemen met de heer A. Faasse, Hoofd Personeelszaken, die ook uw schriftelijke sollicitatie, met uitvoerige omschrijving van opleiding en ervaring, met belangstelling tegemoet ziet.

Reeds meer dan 50 jaar organiseren de LEIDSE ONDERWIJSINSTELLINGEN schriftelijke en schriftelijk/mondelijke opleidingen voor volwassenen en zijn erkend door de minister van onderwijs en wetenschappen.

Onze opleidingen op lager, middelbaar en hoger niveau, worden veelal afgesloten door een staats-examen, officieel erkende landelijke examens dan wel door schoolexamens met Rijksgecommitteerden.

Aan onze 386 opleidingen hebben in het afgelopen jaar 102.207 cursisten deelgenomen.

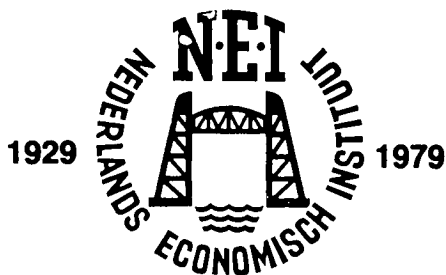

leidse onderwijs instellingen

Erkend door de minister van onderwijs en wetenschappen bij beschikking d.d. 5-3-1975, BVO/SFO-129.718

Leidsedreef 2 2352 BA LEIDERDORP
Telefoon (071) 899255

Dynamiek van de stedelijke ontwikkeling

Verslag van het NEI-jubileumcongres

DRS. L. VAN DER GEEST

Inleiding

Waar gaat het heen met de stad? Verpaupering, verkrotting, vervreemding, congestie, criminaliteit, stank, lawaai en vuil — zijn dat de associaties die het filosoferen over de stad zal oproepen? Of zijn het: wonen, werken, consumeren, ontmoeten, scheppen, overdragen als enkele van de activiteiten die de stad kunnen maken tot een plaats waar het leven intens geleefd wordt. Het is geen wonder dat velen zich afvragen — en dat ook in het verleden hebben gedaan — waar het heen gaat met de stad.

Tot die velen behoren ook economen. Zij hebben geprobeerd de stedelijke ontwikkeling te beschrijven, de economische processen die zich in en rond de stad afspelen te analyseren en de verklarende factoren van de stedelijke dynamiek op te sporen. Onder hen nemen in ons land de onderzoekers van het Nederlands Economisch Instituut (NEI) niet de geringste plaats in. Het was dan ook geen toeval dat het NEI ter gelegenheid van zijn 50-jarig bestaan het thema van het jubileumcongres wijdde aan de „Dynamiek van de stedelijke ontwikkeling”.

Daarbij stond de organisatoren voor ogen op tweeërlei wijze een brug te slaan. In de eerste plaats tussen beoefenaars van verschillende disciplines die elk vanuit hun eigen invalshoek — planologie, sociale geografie, sociologie, economie — de stedelijke ontwikkeling bestudeerd hebben. In de tweede plaats tussen wetenschapsbeoefenaren en mensen uit de praktijk die de verantwoordelijkheid dragen het beleid ten aanzien van stedelijke ontwikkeling vorm te geven.

Op basis van dit uitgangspunt is op 4 en 5 september jl. een zeer gevarieerd gezelschap van zo'n 1.500 geïnteresseerden in de Erasmus Universiteit Rotterdam bijeengekomen om van gedachten te wisselen over en inzicht te krijgen in de resultaten van onderzoek dat in Nederland en ver daarbuiten wordt verricht op het gebied van de stedelijke ontwikkeling.

Het zou te ver voeren hier alle internationale coryfeeën die op de eerste, inter-

ationale, dag van het congres hun licht over het vraagstuk van de stedelijke ontwikkeling lieten schijnen, bij naam te noemen, evenals onmogelijk in kort bestek voldoende recht kan worden gedaan aan de voordrachten die ten gehore werden gebracht en de bijdragen die aan de discussie werden geleverd. Hetzelfde geldt voor de tweede dag waar wetenschappelijke onderzoekers de resultaten van hun onderzoek betreffende de nationale stedelijke problematiek presenteren en daaruit beleidsaanbevelingen afleiden, waarover zij door discussianten uit de beleidsfeer — en mensen uit de zaal — duchtig aan de tand werden gevoeld. Het was op deze tweede dag fysiek onmogelijk de vijf parallelle zittingen bij te wonen, evenals het bijna ondoenlijk is om de ca. 700 pagina's tellende tekst die de gezamenlijke congresbijdragen besloegen, in korte tijd grondig te bestuderen en samen te vatten 1). Ik zal mij daarom in onderstaand verslag beperken tot hoofdlijnen.

Stedelijke dynamiek

De fundamentele hypothese die tijdens het congres centraal stond is dat de stedelijke ontwikkeling in het algemeen een vast patroon vertoont. Dit patroon tekent zich af in de toe- resp. afname van de bevolkingsaantallen in de stedelijke kern, resp. het daaromheen liggende gebied, de stedelijke periferie. Er kunnen opeenvolgende fasen worden onderscheiden, die hieronder zeer summier worden weergegeven:

1. urbanisatie. Er vindt een migratie plaats van het platteland naar de stad. De stadskern groeit en de steden ontwikkelen zich tot centrale plaatsen in de landelijke omgeving;
2. suburbanisatie. Een deel van de bevolking van de stad besluit de kern te verlaten en vestigt zich in de omliggende, oorspronkelijk nog landelijke, gemeenten. Per saldo vertoont de agglomeratie nog groei, maar deze is geheel geconcentreerd in de periferie;
3. desurbanisatie. Het vertrek uit de kerngemeenten neemt een zodanige omvang aan dat het de (afnemende)

aanwas van de bevolking in de perifere gemeenten overtreft, zodat per saldo, het bevolkingsaantal in de agglomeratie terugloopt. Dit verschijnsel neemt nog in hevigheid toe wanneer ook de ringgemeenten een daling van de bevolking gaan vertonen;

4. reürbanisatie. Aan bovenstaande ontwikkeling zou een eind kunnen komen wanneer de stad als woonplaats weer in aantrekkelijkheid zou toenemen waardoor kern- en/of ringgemeenten weer een vestigingsoverschot zouden gaan vertonen. Reürbanisatie is echter nog nauwelijks in de praktijk waargenomen. Het is slechts een perspectief dat zich zou kunnen aftekenen.

Naar deze fasentheorie van de stedelijke ontwikkeling is in talrijke landen die in uiteenlopende stadia van ontwikkeling verkeren en die uiteenlopende economische stelsels kennen, onderzoek verricht. Dit onderzoek heeft de hypothese in belangrijke mate ondersteund. Op het congres werd de fasentheorie in het algemeen geaccepteerd, zij het dat de bewijsvoering niet onbekritiseerd werd gelaten: slechts één cyclus van opkomst en neergang van de stad is onderzocht, die bovendien nog bijna nergens voltooid is (geen reürbanisatie). Vervallen economen niet in hun oude gewoonte overal cycli te zien?

Minder eensgezindheid dan over het bestaan van een cyclisch patroon in de ontwikkeling van de stad, was er over de factoren die dit patroon oproepen. Een stijging van het gemiddelde inkomen (of ruimer: welvaart), een toenemende betekenis van de tertiaire en kwartaire sector in de totale consumptie, transport- en congestieproblemen en vestigingsplaatsvoordelen in de buurt van economische, regerings- en administratieve centra waren enkele van de factoren die werden genoemd. Het wezenlijke probleem is de verklarende factoren te

1) De bijdragen aan het congres van sprekers en discussianten zullen overigens in boekvorm verschijnen.

isoleren om hun relatief belang te kunnen kennen.

Welke de stuwende krachten achter de stedelijke dynamiek dan ook mogen zijn, het is treffend te constateren dat de stedelijke ontwikkeling in landen met uiteenlopende economische stelsels en kenmerken een sterk overeenkomstig patroon vertoont, zij het dat de accenten anders gelegd kunnen worden. In de ontwikkelingslanden voltrekt zich momenteel een gigantische urbanisatie. De Wereldbank verwacht een groei van de steden in deze landen van ca. 0,6 mrd. inwoners in 1975 tot 1,6 mrd. in 2000. De nieuwkomende inwoners bouwen voor een groot deel zelf hun huizen in steeds grotere sloppenwijken rond de stad. In Oost- en Midden-Europa overheerst de suburbanisatie. In West-Europa dreigt in toenemende mate desurbanisatie met alle sociale en economische problemen van dien. In de Verenigde Staten is het verval van grote steden het meest duidelijk zichtbaar. In afzonderlijke voordrachten werd aldus de grote lijn van het congres scherp getekend: het cyclische patroon van de opkomst en neergang van de stad, dat tot maatschappelijk zeer ongewenste gevolgen kan leiden.

Het spreekt voor zich dat het verdiepen van het inzicht in de dynamiek die de stedelijke ontwikkeling kenmerkt, van groot belang is voor het beleid. De verschillende fasen van stedelijke ontwikkeling brengen elk hun specifieke problemen met zich. Te denken valt aan problemen op het gebied van de werkgelegenheid, huisvesting, sociale en regionale ongelijkheid, transport en congestie, milieuverontreiniging, energievoorziening, ruimtelijke ordening en de leefbaarheid in het algemeen. Door het ontbreken van voldoende inzicht in de samenhang en de betekenis van allerlei factoren die de stedelijke ontwikkeling bepalen, kunnen de positieve en negatieve effecten van stedelijk beleid onvol-

doende tegen elkaar worden afgewogen. Wanneer de kennis van stedelijke processen bij hogere en lagere overheden zou toenemen, zouden ongetwijfeld bestuurlijke misslagen die de stedelijke problematiek verergeren, kunnen worden vermeden, maar misschien is het zelfs nog te vroeg al aan oplossingen te denken als nog zo weinig inzicht in de oorzaken bestaat. Het mag geen verbazing wekken dat op meer onderzoek werd aangedrongen.

De Nederlandse situatie

Meer onderzoek. . . .? Vast en zeker! Maar er is ook al het een en ander gedaan. Dat bleek wel op de tweede congresdag waar de stedelijke ontwikkeling in Nederland centraal stond. De boven beschreven processen van suburbanisatie en desurbanisatie zijn in Nederland duidelijk waarneembaar. Wanneer ons land wordt ingedeeld in drie regio's: de Randstad, de daaromheen liggende gebieden (grote delen van Gelderland, Noord-Brabant en Zeeland en de kop van Noord-Holland) en de rest van het land, kan een belangwekkend beeld worden verkregen van het verstedelijkingsproces in Nederland.

In de Randstad doen zich in een belangrijk deel van de zich daar bevindende agglomeraties desurbanisatieverschijnselen voor. De problemen van de drie grootste steden — Amsterdam, Den Haag en Rotterdam — zijn genoegzaam bekend, maar bijzonder zorgelijk wordt het perspectief wanneer wij ons realiseren dat soortgelijke problemen zich nu ook in kleinere agglomeraties gaan aandienen. Wanneer deze trend zich zou voortzetten, zouden in de jaren tachtig in de gehele Randstad vrijwel alle steden door desurbanisatieverschijnselen en de daarmee samenhangende problemen worden getroffen.

In de rond de Randstad gelegen

regio's en de rest van het land voltrekt het verstedelijkingsproces zich met een vertraging in de tijd. In het algemeen overheerst daar nog de voortgaande suburbanisatie, hoewel in enkele agglomeraties de overgang naar de desurbanisatiefase reeds op betrekkelijk korte termijn in het verschiet ligt.

Het verschijnsel van de desurbanisatie kent uiteraard niet alleen kwantitatieve dimensies. Er doen zich ook aanzienlijke veranderingen voor in de samenstelling van de bevolking, de aard van de werkgelegenheid en de kwaliteit van het voorzieningenniveau. Tevens dienen zich enorme financiële moeilijkheden aan, doordat het draagvlak van de bestaande voorzieningen wordt uitgehold, terwijl tegelijkertijd allerlei problemen opdoemen die forse aanslagen plegen op de budgetten van rijk en gemeenten. Aan deze aspecten werd op het NEI-congres ruimschoots aandacht besteed. Hieronder wordt op enkele aspecten nader ingegaan.

Wellicht ten overvloede zij benadrukt dat de afzonderlijke behandeling van verschillende stedelijke processen niet impliceert dat deze zich onafhankelijk van elkaar voordoen. Het tegendeel is het geval. Er zijn nauwe wederkerige verbanden tussen migratie van bewoners en bedrijven (werkgelegenheid), de beschikbaarheid van voorzieningen, verkeers- en vervoersstromen en de situatie op de arbeidsmarkt. Het is juist de verflechting van deze processen die het zo moeilijk maakt de dynamiek van de stedelijke ontwikkeling te doorgronden en te bepalen welke factoren autonoom werkzaam zijn en welke verschijnselen door andere worden opgeroepen. Toch zal een inzicht in afzonderlijke relaties noodzakelijk zijn om het gehele proces te kunnen traceren.

Stadsvernieuwing

Van groot belang voor de ontwikkeling van inwonertallen in gemeenten is natuurlijk de beschikbaarheid van woningen. Demografische ontwikkelingen hebben geleid tot een drastische verlaging van de gemiddelde gezinsgrootte. Tevens zijn de eisen die m.b.t. het gemiddeld aantal kamers per persoon, de staat van onderhoud e.d. aan woningen worden gesteld, aanzienlijk verhoogd. Door deze — en andere — factoren zijn de bevolkingsaantallen in tal van binnensteden aanzienlijk gereduceerd en wordt de sterk verouderde bebouwing aldaar kwalitatief niet meer toereikend geacht. Met name in de grote steden is daarom een groot aantal stadsvernieuwingsoperaties in voorbereiding of reeds in gang gezet. Het stadsvernieuwingbeleid staat echter aan hevige kritiek bloot, en niet alleen omdat het tempo van vernieuwing nog onvoldoende op gang is gekomen om het zich voordoen- de verouderingsproces een halt toe te

roepen. Problemen doen zich o.a. voor m.b.t. de hoge huren die worden gevraagd voor nieuwe of vernieuwde woningen in oude stadswijken waar voor het merendeel lage-inkomenstrekkers wonen; de aantasting van de sociale infrastructuur; de vaak geringe financiële armlag van gemeenten; de verkrotting van het particuliere woningbezit enz. Deze problemen mogen ons echter niet ontmoedigen. Opgemerkt werd dat met een flinke dosis inventiviteit en met efficiënt gebruik van gemeentelijke middelen en mogelijkheden soms opvallende resultaten kunnen worden bereikt.

Een open vraag is nog op welke groepen toekomstige bewoners de stadsvernieuwing zich dient te richten. Dat hoeven niet per definitie de oud-bewoners van de betreffende stadswijken te zijn. Misschien zijn die meer gebaat met betaalbare en ruimer opgezette gezinswoningen aan de rand van de stad, terwijl in het centrum meer kleine woningen voor alleenstaanden of tweepersoonshuishoudens (jongeren, bejaarden) zouden kunnen worden gebouwd.

Wat nog veel te weinig wordt beseft is, dat door stadsvernieuwingactiviteiten dikwijls bestaande bedrijvigheid in oude wijken wordt „weggedrukt” en daarmee ook ter plaatse aanwezige werkgelegenheid. Door een te eenzijdige gerichtheid op huisvesting voor de laagstbetaalden en veronachtzaming van het in stand houden of creëren van passende werkgelegenheid ter plekke zou stadsvernieuwing zelfs kunnen bijdragen tot een versnelde leegloop en verpaupering van bepaalde stadswijken, terwijl van de vernieuwde gedeelten geen nieuwe impulsen uitgaan. Al met al is het nog te vroeg om ondubbelzinnig vast te stellen of en op welke wijze stadsvernieuwing kan bijdragen tot het op gang brengen van een proces van reurbanisatie in stedelijke agglomeraties. Wel is duidelijk dat wat betreft het verbeteren van oude stadswijken nog een enorm terrein letterlijk en figuurlijk braak ligt.

Werkgelegenheid

En passant kwam in het bovenstaande reeds het aspect van de werkgelegenheid aan de orde. Eerder is gewezen op verschuivingen die zich voltrekken in de inwonertallen van steden en daaromheen gelegen gebieden, maar hoe staat het met de ontwikkeling van de werkgelegenheid in deze agglomeraties? Doen zich daar parallelle structurele verschuivingen voor of is juist het omgekeerde het geval waardoor in toenemende mate ruimtelijke discrepanties ontstaan? Onderzoek doet het laatste vermoeden.

De grote steden in de Randstad vervullen nog steeds een centrale rol bij het tot stand komen van nieuwe werkgelegenheid in opkomende bedrijfsklassen (de z.g. broedplaatsfunctie). Deze werk-

gelegenheid verplaatst zich pas na verloop van tijd naar andere steden in de Randstad, vervolgens naar het daaromheen liggende uitstralingsgebied en ten slotte naar de meest perifeer gelegen regio's. Deze geleidelijke spreiding van werkgelegenheid voltrekt zich niet synchroon met de beschreven ruimtelijke spreiding van de bevolking. Bovendien doet zij zich niet in alle sectoren voor. Vooral nog lijken instrumenten te ontbreken om het doorschuifproces substantieel te versnellen. De ervaring die op dit gebied is opgedaan met b.v. WIR en SIR is weinig bemoedigend. Er kunnen overigens nog heel wat vraagtekens worden geplaatst bij de wenselijkheid van dit spreidingsbeleid.

Wat de industrie betreft blijkt een vrij sterke suburbanisatie voor te komen, niet alleen in de grote steden van de Randstad maar ook in de kleinere steden in en buiten de Randstad. Dit proces heeft nogal sterke effecten, zowel in de opvanggebieden als in de uitstootgebieden waar het beleid nog niet altijd adequate antwoorden op heeft gevonden (bedrijfsterreinen!). Ten aanzien van kantoren blijkt binnen de stadsgewesten van de grote steden gedwongen deconcentratie voor te komen door ruimtelijke en andere factoren. Deze tendens richt zich eerder op subcentra van het zelfde gewest dan op groeikernen buiten het gewest.

In het algemeen geldt dat er nog een gebrek aan duidelijkheid bestaat omtrent factoren die de vestigingsplaatskeuze en het migratiegedrag van bedrijven en kantoren (de laatste zijn voor de werkgelegenheid van steeds groter belang) bepalen. Beleidsmaatregelen op dit gebied hebben daardoor noodgedwongen dikwijls het karakter van slagen in de lucht.

Arbeidsmarkt

De patronen die zich aftekenen in de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de dichtheid en samenstelling van de bevolking, missen uiteraard hun uitwerking op de arbeidsmarkt in de desurbaniserende steden niet. Daarbij gaat het niet alleen om kwantitatieve en ruimtelijke discrepanties op de arbeidsmarkt, maar zeer zeker ook om kwalitatieve. Doordat veelal oudere en laaggeschoolde werknemers in oude stadswijken achterblijven en er zich relatief veel ongeschoolde buitenlandse arbeiders vestigen, ontstaat ter plaatse een arbeidspotentieel dat niet goed aansluit bij het gestegen kwalitatieve niveau van de werkgelegenheid. De gemiddelde werkloosheid in oude stadswijken kan dan ook dikwijls tot de hoogste in het land worden gerekend, terwijl tegelijkertijd tal van vacatures moeilijk kunnen worden vervuld. Deze slechte aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt leidt nationaal gezien tot een wel-

vaartsverlies, hetgeen indirect ook van invloed is op de financiële positie van de gemeenten.

Daarnaast roept de concentratie van etnische minderheden in bepaalde wijken sociale conflicten op, b.v. vanwege concurrentie op de woningmarkt. Deze conflicten worden versterkt doordat de betrokken groepen dikwijls met een aanzienlijke mate van discriminatie hebben te kampen, met name ook op de arbeidsmarkt. Uiteraard zal de arbeidsmotivatie onder deze omstandigheden danig te lijden hebben, waardoor de kansen op het vinden en behouden van werk kleiner worden. Het grote aantal trekkers van werkloosheids- en andere uitkeringen dat uit bovenstaand patroon resulteert, tast op zijn beurt de toch al slechte financiële positie van bepaalde gemeenten verder aan, zodat zij nauwelijks in staat zijn adequate voorzieningen in de betreffende stadsdelen tot stand te brengen.

Voorzieningen

Zoals beschreven laat de sterke daling van bevolking en werkgelegenheid in desurbaniserende agglomeraties het niveau van de voorzieningen niet onaangestast. Deze aantasting wordt versterkt doordat de gemiddelde koopkracht in de betreffende agglomeraties naar een daling tendert en de betrokken gemeenten in financieel opzicht steeds armlastiger worden. Zij zijn onvoldoende in staat om de specifieke voorzieningen op het gebied van winkels, onderwijs, buurtwerk enz. waar de concentratie van etnische groeperingen in oude binnensteden om vraagt, tot stand te brengen en aldus de leefbaarheid, ook voor de oorspronkelijke wijkbewoners, te verbeteren.

Over de planning van toekomstige winkelvoorzieningen konden kritische geluiden worden beluisterd. Over het algemeen wordt de consument daar nauwelijks bij betrokken en wordt van verouderde opvattingen inzake consumptiegedrag uitgegaan. Met de toenemende mobiliteit van de consument en zijn gewijzigd koopgedrag wordt bijvoorbeeld onvoldoende rekening gehouden. Als men de winkelvoorziening in de binnenstad in stand wil houden zal meer aandacht moeten bestaan voor het feit dat de koper in toenemende mate per auto arriveert. De auto is niet alleen vervoermiddel, maar tevens „familie-lastdier”. Bereikbaarheid, parkeermogelijkheid en de loopafstand tussen parkeerplaatsen en winkels moeten het voor de automobilist voldoende aantrekkelijk maken zich in de binnenstad te wagen, als men daar niet een belangrijk deel van de markt voor consumptiegoederen wil verliezen.

Daarnaast is er fundamentele twijfel mogelijk of het gebruik van normgetallen en globale criteria, zoals bij de

planning van voorzieningen en in het gehele welzijnsbeleid niet ongebruikelijk is, wel toereikend is, al moet direct worden opgemerkt dat de bestuurlijke inrichting die decentralisatie mogelijk zou maken, node wordt gemist. Een probleem wat betreft het welzijnsbeleid is voorts de sterke „verkokering” ten gevolge waarvan de integrale visie verloren dreigt te gaan.

Verkeer en vervoer

De ruimtelijke spreiding van wonen, werken en voorzieningen en de ontwikkelingen die zich daarin voordoen vinden hun directe weerslag in verkeerspatronen. Enerzijds leidt de verlaging van de bevolkingsdichtheid in stedelijke gebieden en toenemend autobezit tot steeds grotere problemen om een enigszins kostendekkend stelsel van openbaar vervoer in stand te houden. Anderzijds roept ook het autoverkeer en met name het woon-werkverkeer ernstige congestieproblemen op. Het is van bijzonder belang na te gaan welke factoren op welke wijze inwerken op de mobiliteit. In een onderzoek daarnaar werd — in strijd met de gangbare opinie — geconcludeerd dat de verkeersmobiliteit een verzadigingspunt lijkt te naderen.

In het algemeen geldt dat de traditionele verkeers- en vervoersanalyse nog tal van gebreken vertoont. De betekenis van reistijden en kosten bij de keuze van de vervoerswijze wordt overschat. Over het opheffen van knelpunten als belangrijke beleidslijn in het verkeersbeleid lopen de meningen sterk uiteen.

Niet alleen moet worden gekeken naar de verkeersconsequenties op korte termijn van het opheffen van knelpunten, maar ook naar het optreden van vestigingsplaatsreacties op lange termijn, die leiden tot verschuivingen in verkeersstromen.

Het aanpassen van de infrastructuur daaraan heeft op zijn beurt weer grote consequenties voor de ruimtelijke ordening. Opvattingen daarover hebben in het recente verleden sterke veranderingen ondergaan.

Beleid

De verantwoordelijke autoriteiten staan voor een zware taak als zij de boven beschreven processen in een zodanige richting moeten sturen dat een maatschappelijk bevredigende uitkomst wordt bereikt. Als reeds voor onderzoekers van deelprocessen geldt dat zij moeite hebben de ontwikkelingen in kaart te brengen, zal het voor stadsbestuurders en hogere overheden nog moeilijker zijn een „overview” te krijgen over het gehele proces van stedelijke ontwikkeling en over de uitwerking die specifieke maatregelen op het gehele proces of op samenstellende delen daarvan hebben. Bovendien hebben zij nog met restricties in het bestuurlijke en politieke vlak te maken. Dat bleek wel uit de forumdiscussie waar wethouders en burgemeesters van enige gemeenten harde noten kraakten over de afbakening van bevoegdheden en verantwoordelijkheden tussen centraal en lokaal niveau. Ook op andere wijzen werd tijdens het congres betoogd dat besluit-

vormingsstructuren te wensen overlaten.

Maar al deze problemen ten spijt gaat de stedelijke ontwikkeling door in een richting die niet altijd veel goeds belooft en met een stuwung die het twijfelachtig maakt of wezenlijke koerswijzigingen wel zijn af te dwingen. Dat kwam op twee congresdagen ondubbelzinnig naar voren.

Slot

Het confronteren, tot wederzijds voordeel, van onderzoek en beleid op het gebied van de stedelijke ontwikkeling, dat was de doelstelling van het NEI-jubileumcongres. Die doelstelling is ongetwijfeld gehaald. Op het uitstekend georganiseerde congres werden zeer veel onderzoeksresultaten gepresenteerd waarmee de in grote getale aanwezige beleidsautoriteiten hun voordeel konden doen.

Dat door een storing in een Rotterdamse elektriciteitscentrale tijdens de slotzitting van het congres het licht uitviel, deed daar niets aan af. Het was slechts illustratief voor de duisternis waarin nog veel kanten van het proces van stedelijke ontwikkeling zijn gehuld. Verder onderzoek, mits dat antwoord geeft op voor het beleid relevante vragen, zal meer licht moeten brengen. Wie is het behoud van de stad niet op een of andere manier dierbaar?

L. van der Geest

De Nederlandsche Bank NV

te Amsterdam vraagt voor haar Studiedienst een

economist*

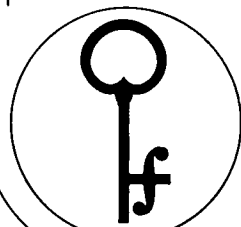
De werkzaamheden betreffen:

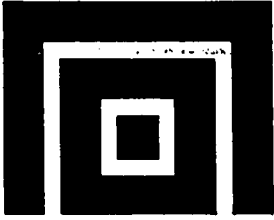
- het analyseren van de Nederlandse monetaire en algemene economische ontwikkeling, alsmede
- andere taken die voor het beleid van de Bank van belang zijn.

Leeftijd niet hoger dan circa 30 jaar.

Schriftelijke sollicitatie onder opgave van leeftijd, opleiding, ervaring, enz. te richten aan De Nederlandsche Bank N.V., afdeling Personeelzaken-uitvoering, Postbus 98, 1000 AB Amsterdam.

* Zij die verwachten hun studie binnenkort te zullen voltooien, kunnen eveneens reflecteren.

Vier studies over de Lima-doelstelling: een vergelijking

DRS. J. H. M. OPDAM

Tijdens de tweede algemene conferentie van de industriële ontwikkelingsorganisatie van de Verenigde Naties (UNIDO), gehouden van 12 tot 26 maart 1975 te Lima in Peru, werd in een plenaire vergadering de doelstelling aanvaard, dat het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie zou moeten worden opgevoerd tot ten minste 25% in het jaar 2000. Deze z.g. Lima-doelstelling werd te zamen met vele andere voorstellen opgenomen in de Lima Declaratie 1). In dit artikel worden enkele studies besproken, waarin op de haalbaarheid en de implicaties van deze z.g. Lima-doelstelling dieper is ingegaan.

Prolegomena

Het is nuttig aan onze bespreking van studies over de Lima-doelstelling een paar opmerkingen vooraf te laten gaan. Volgens de Lima Declaratie was in 1975 het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie minder dan 7% 2). Om tot een oordeel te komen over de vraag of de Lima-doelstelling haalbaar is, is het van belang te weten in hoeverre dit cijfer voor 1975 betrouwbaar is. Hoe is het gemeten?

H. W. Singer 3) merkt hierover op, dat de raming is gebaseerd op de bijdragen van de formele sector, i.e. de grotendeels moderne industrie. Als rekening zou zijn gehouden met de toegevoegde waarde die ontstaat in de informele sector in de ontwikkelingslanden (huisnijverheid, kleinschalige inheemse produktieactiviteiten), zou dit cijfer ongetwijfeld hoger liggen. Ditzelfde zou het geval zijn, indien de industriële produktie zou worden gemeten in fysieke eenheden (of koopkrachtpariteiten) in plaats van monetaire eenheden die ten behoeve van internationale vergelijkingen worden geconverteerd met behulp van de officiële wisselkoers. Het is bekend, dat conversies met behulp van de officiële wisselkoers in het algemeen leiden tot een overschatting van de inkomensverschillen tussen landen 4). Daartegenover staat dat een flink deel van de toegevoegde waarde in de industriële sector in ontwikkelingslanden tot stand wordt gebracht door buitenlandse investeerders, veelal transnationale ondernemingen. In een aantal ontwikkelingslanden is het door buitenlanders gecontroleerde aandeel in de industriële produktie erg hoog,

soms meer dan 50%. Het zou in de geest van de Lima Declaratie passen het cijfer voor 1975 te corrigeren voor deze buitenlandse invloed. In geen van de hieronder te bespreken studies is dit overigens gedaan.

Kwantitatieve studies met betrekking tot de Lima-doelstelling hebben echter af te rekenen met nog meer onzekerheden. De Lima Declaratie laat ons in het ongewisse over de precieze definitie en reikwijdte van de termen „industrie”, „produktie”, „wereldproductie” en „ontwikkelingslanden”. In de studies die wij zullen tegenkomen zijn de termen „industrie” en „produktie” op dezelfde manier gedefinieerd. Tot de „industrie” worden gerekend alle activiteiten die vallen onder hoofdgroep drie (Manufacturing) van de ISIC (International Standard Industrial Classification) 5).

De regionale classificatie van de verschillende studies vertonen echter onderling verschillen. De verschillende auteurs hebben niet volledig de landencode gevolgd die door de Verenigde Naties is opgesteld 6). Nu eens worden — om statistische redenen — de socialistische landen van Azië geheel buiten beschouwing gelaten 7). Elders worden zij gerekend tot de ontwikkelingslanden 8) of tot de centraal geleide economieën 9). Voorts worden landen als Joegoslavië, Israël, Laos en Cambodja niet steeds op dezelfde wijze binnen of buiten de groep van ontwikkelingslanden geplaatst.

Het zal duidelijk zijn dat deze classificatieverschillen een rechtstreekse vergelijking van de resultaten van de diverse studies bemoeilijken. Toch zijn deze classificatieverschillen voor de interpretatie van de Lima-doelstelling niet

zonder betekenis. Zo wordt in een recente studie van de OECD 10) gemeld, dat in één van de in deze studie doorgerekende scenario's de ontwikkelingslanden in het jaar 2000 24% van de industriële produktie in de wereld voor hun rekening zouden nemen. Wordt echter de Volksrepubliek China buiten deze berekeningen gelaten — en volgens deze OECD studie dient de Lima-doelstelling zo te worden verstaan —, dan is dat aandeel slechts ongeveer 18%!

Wij besluiten onze inleidende opmerkingen met een vraag naar de achtergrond van de Limadoelstelling. Wat heeft de samenstellers van de Lima-Declaratie ertoe gebracht de doelstelling te formuleren in termen van een aandeel in de industriële wereldproductie? Kan deze doelstelling bijvoorbeeld zinvol worden onderscheiden van het doel dat ontwikkelingslanden in het jaar 2000 een nader te noemen aandeel in het wereldinkomen zouden moeten hebben? Het antwoord op deze vraag luidt, dat naar de vaste overtuiging van de UNIDO de industrie een voortrekkersrol vervult

1) Zie UNIDO, *Lima Declaration and plan of action on industrial development and co-operation*, Second General Conference of the UNIDO, Lima, Peru, maart, 1975.

2) Zie voetnoot 1, paragraaf 12.

3) H. W. Singer, *Policy implications of the Lima target*, in: UNIDO, *Industry and Development*, no. 3, special issue for the Third General Conference of UNIDO, New York, 1979, blz. 17-32.

4) Zie b.v. I.B. Kravis et. al., *A system of international comparisons of gross output and purchasing power*, Baltimore/Londen, 1975.

5) Mijnbouw (ISIC 2) en de elektriciteits-, gas- en watervoorziening (ISIC 4) worden in deze studies niet tot de sector industrie gerekend. Dit in tegenstelling tot de terminologie die gebruikt wordt in b.v. de edities van de VN, *The growth of world industry*, New York.

6) Zie VN, *Standard country code*, Statistical Papers, Series M, no. 49, New York, 1970.

7) De UNCTAD-studie; zie voetnoot 16.

8) De studie van Tinbergen; zie voetnoot 14.

9) De SWIM-studie; zie voetnoot 18.

10) OECD, *Facing the future; mastering the probable and managing the unpredictable*, Parijs, 1979, blz. 256.

in het proces van economische groei in de ontwikkelingslanden. Men verwacht van de industrialisatie „spread effects” voor de rest van de economie. Daar komt bij, dat ontwikkelingslanden door een proces van snelle industrialisatie meer dan tot nog toe in staat zullen zijn een blijvende controle uit te oefenen over hun natuurlijke hulpbronnen, hetgeen als een onvervreemdbaar recht moet worden beschouwd 11). Industrialisatie wordt dus opgevat als a. een tussendoel (noodzakelijke voorwaarde voor groei) en b. een doel op zich zelf (vermindering van afhankelijkheid van het rijke deel van de wereld). Dit sluit overigens niet uit, zoals wij weldra zullen zien, dat aandelen in wereldinkomen en industriële wereldproductie nauw met elkaar samenhangen.

De groei van industrie en inkomen

Laten wij de toegevoegde waarde generereerd in de sector industrie van de ontwikkelingslanden aangeven met het symbool Y_r^i . Het bruto binnenlands produkt van de ontwikkelingslanden geven wij aan met het symbool Y_r^o , het wereldinkomen met het symbool Y_o^o en de toegevoegde waarde ontstaan in de industriële sectoren over de wereld als geheel met het symbool Y_o^i . Het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie kan dan worden geschreven als:

$$\frac{Y_r^i}{Y_o^i} = \frac{Y_r^i / Y_r^o}{Y_o^i / Y_o^o} \cdot \frac{Y_r^o}{Y_o^o} \quad (1)$$

Het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie wordt bepaald door:

- het aandeel van deze landen in het wereldinkomen: Y_r^o / Y_o^o ;
- het aandeel van de industriële produktie in de totale produktie van
  - de ontwikkelingslanden: Y_r^i / Y_r^o ;
  - de wereld als geheel: Y_o^i / Y_o^o .

De Lima-doelstelling wordt sneller bereikt naarmate het aandeel van de industriële produktie in de totale produktie in de ontwikkelingslanden sneller stijgt dan in de wereld als geheel (de eerste factor in het rechterlid van (1)) en het aandeel van de ontwikkelingslanden in het wereldinkomen toeneemt (de tweede factor in het rechterlid van (1)).

Het is een wel bekend feit, dat voor landen met een relatief laag *per capita* inkomen het aandeel van de industrie in het nationaal inkomen toeneemt met een stijgend *per capita* inkomen. Bij een zeker inkomensniveau groeien industrie en nationaal inkomen met dezelfde groeivoet. Na dit stadium neemt bij een groeiend inkomen het aandeel van de in-

dustrie af ten gunste van de dienstensector 12). Dit is geen puur statistisch verschijnsel. Er bestaan goede economische argumenten voor het verschijnsel, dat in een zich ontwikkelende economie de industrie sneller groeit dan economie als geheel. Deze argumenten zijn nader uitgewerkt door Allyn Young, Nicholas Kaldor en anderen 13).

Bijna alle ontwikkelingslanden bevinden zich nog in het stadium, dat het aandeel van de industrie in het nationaal inkomen toeneemt bij een stijgend *per capita* inkomen. In termen van vergelijking (1) betekent dit, dat bij een stijgend *per capita* inkomen het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie zal toenemen, zelfs als het aandeel van deze landen in het wereldinkomen constant blijft. Het zal ons in het vervolg van onze uiteenzetting interesseren, hoe groot het belang van elk van de twee factoren in vergelijking (1) is in elk van de studies die nu aan de orde komen.

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam

De studie van J. Tinbergen

Het hierboven beschreven verschijnsel dat het aandeel van de industrie in het nationaal inkomen achtereenvolgens toeneemt, constant blijft en afneemt bij een stijgend *per capita* inkomen wordt door J. Tinbergen het „Fourastié-effect” genoemd. In een bijdrage 14) aan een bundel ter ere van Jean Fourastié wijst Tinbergen erop, dat Fourastié tot de conclusie is gekomen, dat het aandeel van de industrie in het nationale inkomen zich op dezelfde manier zal ontwikkelen als het aandeel van de landbouw, zodat de industriële produktie uiteindelijk een zeer klein deel zal gaan uitmaken van de totale produktie. Vervolgens probeert hij een antwoord te geven op de

vraag in hoeverre het Fourastié-effect de haalbaarheid van de Lima-doelstelling vergroot. Op basis van tijdreeksen en „cross sections” raamt Tinbergen de bijdrage van de industrie aan het nationaal inkomen voor landen binnen verschillende *per capita* inkomensklassen. Uit deze raming blijkt, dat dit aandeel afneemt bij toenemende *per capita* inkomens boven de \$ 3.000 (in prijzen van 1970). Ten behoeve van verdere berekeningen wordt deze dalende trend (het Fourastié-effect) geëxtrapoleerd.

Tinbergen gebruikt vervolgens het geraamde verband tussen *per capita* inkomen en aandeel van de industrie voor het berekenen van de aandelen van de industriële produktie in het jaar 2000 in de inkomens van een aantal regionen. Hij voert de berekeningen uit voor een aantal verschillende inkomensprojecties voor het jaar 2000. Ons interesseert hier vooral het resultaat dat is gebaseerd op de geprojecteerde inkomens voor het jaar 2000 volgens scenario X van de studie van W. Leontief en anderen 15), omdat wij dit resultaat zo dadelijk zullen vergelijken met de resultaten van Leontief en anderen. De uitkomsten staan samengevat in tabel 1.

11) Zie voetnoot 1, paragrafen 23, 32, 34 e.a.
 12) Zie b.v. H. B. Chenery, Patterns of industrial growth, *The American Economic Review*, Vol. L, no. 4, september 1960; en H. B. Chenery en L. Taylor, Development patterns: among countries and over time, *Review of Economics and Statistics*, vol. 50, nr. 4, 1968.
 13) Zie de referenties in Ajit Singh, The „basic needs” approach to development vs the New International Economic Order: the significance of third world industrialization, *World Development*, vol. 7, 1979, blz. 585-606.
 14) J. Tinbergen, Les vingt-cinq pour cent pour le tiers monde, *Etude de la contribution de Jean Fourastié*, Dalloz Economie, 1978. Hoewel het vooral Chenery is geweest die kwantitatieve studies heeft verricht op het gebied van de ontwikkeling van sectoriële aandelen in het nationaal inkomen (zie voetnoot 12), zullen wij om wille van de beknoptheid de door Tinbergen gekozen terminologie volgen en spreken van het „Fourastié-effect”.
 15) W. Leontief et. al., *The future of the world economy*, New York, 1977.

Tabel 1. Totale inkomen en inkomen uit de industrie in 1970 en 2000 (in dollars van 1970) a)

Regio	Gegevens voor 1970			Ramingen voor het jaar 2000		
	totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie (mln. \$)		totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie (mln. \$)	
			percentage van wereld-totaal			percentage van wereld-totaal
1. Ontwikkelingslanden	363	57	6,8	3.139	801	25,8
2. Ontwikkelde markteconomieën	2.124	608	72,5	6.612	1.480	47,7
3. Socialistische landen	734	174	20,7	3.512	822	26,5
Totaal	3.221	839	100,0	13.263	3.103	100,0

a) Ter wille van de vergelijkbaarheid met de andere tabellen zijn, in afwijking van de door Tinbergen gevolgde regionale onderverdeling, de socialistische landen van Azië ondergebracht bij de derde groep van landen. Bron: tabel 7, variant A in de studie van J. Tinbergen (zie voetnoot 14).

Uit de tabel is te zien, dat het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie stijgt van 6,8 naar 25,8%. Volgens deze calculatie wordt de Lima-doelstelling ruimschoots gehaald. Voorts is uit de tabel af te leiden, dat het aandeel van de industrie in de binnenlandse produktie in de ontwikkelde markteconomieën terugloopt van ca. 28 naar ca. 22%. In de ontwikkelingslanden loopt dit aandeel op van 15,7 naar 25,5%. In de centraal geleide economieën blijven percentages ongeveer gelijk (23,7 resp. 23,4).

De UNCTAD-studie

In 1976 publiceerde het UNCTAD-secretariaat een rapport, waarin de omvang werd geschat van de voor het bereiken van de Lima-doelstelling noodzakelijke herstructurering in de wereldproductie en wereldhandel van industriële goederen (16). Evenals in de studie van Tinbergen is de spil waarom de analyse in het rapport draait het Fourastié-effect. Dit effect wordt in het rapport beschreven door een wiskundige functie, welke wordt geschat op basis van een steekproef van 50 landen in 1970. Het bijzondere van deze studie is, dat de analyse wordt uitgevoerd voor 22 afzonderlijke industriële sectoren. Bovendien worden voor deze sectoren ramingen gemaakt voor de ontwikkelingen in de handel die samenhangen met het bereiken van de Lima-doelstelling.

Het belangrijke verschil met Tinbergens benadering is, dat het bereiken van de Lima-doelstelling voorop wordt gesteld. Men gaat er in het rapport van uit, dat de gemiddelde jaarlijkse groei in de industriële produktie van de ontwikkelde markteconomieën en de socialistische landen samen zal afnemen van 5,9% (over de periode 1960-1972) naar 5,1% (over de periode 1972-2000). Het berekenen van de Lima-doelstelling impliceert, dat de industriële produktie in de ontwikkelingslanden in de periode 1972-2000 met gemiddeld jaarlijks 9,6% zal moeten groeien. Met behulp van de geschatte relatie voor het Fourastié-effect wordt berekend, dat deze groei van de industriële produktie in de ontwikkelingslanden een gemiddelde jaarlijkse groei vraagt van het bruto binnenlands produkt van gemiddeld 7,5% (was 5,3% gedurende de periode 1960-1972). Een ruwe berekening laat zien, dat de gemiddelde investeringsquote zal moeten toenemen van 15,5 tot 22%!

Wij laten de conclusies van het rapport betreffende de implicaties voor handel en produktie van afzonderlijke sectoren verder rusten en geven in tabel 2 de ramingen voor de ontwikkelingen van het totale inkomen en de toegevoegde waarde in de industrie tussen 1972 en 2000 voor drie regionen. De bedragen in tabel 2 luiden in dollars van 1972.

Tabel 2. Totale inkomen en inkomen uit de industrie in 1972 en 2000 (in dollars van 1972)

Regio	Gegevens voor 1972			Ramingen voor het jaar 2000		
	totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie		totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie	
		(mln. \$)	percentage van wereld-totaal		(mln. \$)	percentage van wereld-totaal
1. Ontwikkelingslanden	540	108	9,3	4.150	1.411	25,0
2. Ontwikkelde markteconomieën	2.700	810	69,4	---	---	---
3. Socialistische landen	775	248	21,3	---	4.233	75,0
Totaal	3.015	1.166	100,0	4.150	5.644	100,0

Bron: tabel 1, variant B uit het UNCTAD-rapport (zie voetnoot 16).

Tabel 3. Totale inkomen en inkomen uit de industrie in 1970 en 2000 (in dollars van 1970) a)

Regio	Gegevens voor 1970			Ramingen voor het jaar 2000		
	totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie		totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie	
		(mln. \$)	percentage van wereld-totaal		(mln. \$)	percentage van wereld-totaal
1. Ontwikkelingslanden	363	99	6,2	3.139	1.021	19,6
2. Ontwikkelde markteconomieën	2.124	1.143	71,4	6.612	2.670	51,4
3. Socialistische landen	734	359	22,4	3.512	1.508	29,0
Totaal	3.221	1.601	100,0	13.263	5.199	100,0

a) De cijfers zijn enigszins aangepast, zodat de percentages optellen tot 100.

Bron: tabellen 15 en 16 uit de Leontief-studie (zie voetnoot 17).

Voorts zijn de socialistische landen van Azië buiten de berekeningen gelaten, zodat de tabellen 1 en 2 niet onmiddellijk met elkaar kunnen worden vergeleken. Regionale inkomenscijfers voor het jaar 2000 ontbreken in de UNCTAD-studie. De gemiddelde jaarlijkse inkomensgroei in de ontwikkelingslanden blijkt echter even hoog als in tabel 1.

De Leontief-studie

In tegenstelling tot de twee voorgaande studies is de studie van Leontief c.s., verschenen in 1977, niet speciaal gericht op een onderzoek naar de implicaties van de Lima-doelstelling (17). De studie werd onder auspiciën van de Verenigde Naties ondernomen en was erop gericht de interrelaties te onderzoeken tussen toekomstige economische groei, de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen, de vervuiling en de vervuilingbestrijding. De studie is verricht met behulp van een dynamisch multisector input-outputmodel, waarin 15 regionen zijn onderscheiden en 45 sectoren. Eén van de basis-scenario's in de Leontief-studie is scenario X. In tabel 3 vatten wij de voor ons interessante inkomenscijfers uit dit scenario samen.

Opvallend is, dat in deze tabel zowel in 1970 als in 2000 het aandeel van de industrie in het inkomen aanzienlijk groter is dan in de voorgaande twee tabellen. Bovendien zien wij, dat de Lima-doelstelling in dit scenario niet wordt gehaald, terwijl dit bij eenzelfde ontwikkeling van de regionale inkomens in Tinbergens studie wel het geval was.

De SWIM-studie

In 1978 werd door het NEI en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam in opdracht van de UNIDO gewerkt aan een eenvoudig wereldindustrialisatiemodel (SWIM), waarmee de implicaties van de Lima-doelstelling voor de regionale inkomensontwikkeling, de sectoriële groei en de wereldhandel werden geanalyseerd (18). Evenals in de Leontief-studie is gebruik gemaakt van een dynamisch multisector input-outputmodel. Het ontwikkelde model is echter aanzienlijk eenvoudiger dan het model van Leontief en de zijnen. Er worden slechts drie regionen en negen sectoren in onderscheiden. Bovendien abstraheert het model van de gevolgen van de uitputting van bodemschatten en de vervuiling door industriële activiteiten. De Leontief-studie had reeds laten zien dat de bodemvoorraden tot aan het jaar 2000 geen beperkingen zouden stellen aan de produktie. Het veronachtzamen van vuilbestrijdingsactiviteiten impliceert uiteraard wel, dat door het model een hogere groei wordt gegenereerd dan het geval zou zijn geweest indien deze

16) UNCTAD, *Manufactures and semi-manufactures: the dimensions of the required restructuring of world manufacturing output and trade in order to reach the Lima target*, TD/185/Supp. 1.

17) W. Leontief et al., op cit., 1977.

18) Hans Opdam en Adriaan ten Kate, *A simple world industrialization model (SWIM)*, Centre for Development Planning, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 1978.

activiteiten wel in het model waren opgenomen.

De voor ons interessante resultaten van het standaardscenario van deze studie staan afgedrukt in tabel 4.

De Lima-doelstelling wordt in dit standaardscenario dichter benaderd dan in het basisscenario van de Leontief-studie. Opvallend is echter, dat de inkomensgroei in de ontwikkelingslanden aanzienlijk groter en die in de ontwikkelde markteconomieën en socialistische landen aanzienlijk lager is dan de corresponderende groeicijfers die zijn af te leiden uit tabel 3. Dit is het gevolg van het feit, dat in de onderhavige studie de groei van het wereldinkomen werd gemaximeerd. De ontwikkelingslanden bleken in deze studie de beste (i.e. goedkoopste) groeimogelijkheden te bezitten. Niettemin blijft de groei van het wereldinkomen achter bij de groei in het basisscenario van Leontief c.s.

Indien zou zijn afgezien van het maximaleren van de groei in het wereldinkomen en aan het SWIM-model de eis zou zijn opgelegd, dat de ontwikkelingslanden in het jaar 2000 eenzelfde aandeel in het wereldinkomen zouden bezitten als in Leontiefs basisscenario, dan zouden de ontwikkelingslanden nog voor slechts ca. 18% deelhebben aan de industriële wereldproductie in het jaar 2000!

Tabel 4. Totale inkomen en inkomen uit de industrie in 1970 en 2000 (in dollars van 1970)

Regio	Gegevens voor 1970			Ramingen voor het jaar 2000		
	totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie		totale inkomen (mln. \$)	inkomen uit industrie	
		(mln. \$)	percentage van wereld-totaal		(mln. \$)	percentage van wereld-totaal
1. Ontwikkelingslanden	383	70	7,5	3.557	824	21,4
2. Ontwikkelde markteconomieën	2.103	634	68,0	5.930	1.768	48,9
3. Socialistische landen	730	228	24,5	3.240	1.085	29,7
Totaal	3.216	932	100,0	12.735	3.677	100,0

Bron: tabellen 2.13 t/m 2.16 en tabel 4.8 uit de SWIM-studie (zie voetnoot 18).

Slotbeschouwing

De berekeningen voor elk van de vier bovenstaande tabellen zijn gebaseerd op min of meer identieke verwachtingen ten aanzien van de bevolkingsgroei in de drie regio's. Ofschoon, zoals eerder werd opgemerkt, de vier tabellen niet strikt met elkaar kunnen worden vergeleken (19) kan o.i. toch een interessante gevolgtrekking worden gemaakt. Als wij de uitkomsten van de studies van Tinbergen en de UNCTAD enerzijds en de van Leontief en SWIM anderzijds naast elkaar leggen, zien wij dat het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industriële wereldproductie van het jaar 2000 in de eerstgenoemde studies aanzienlijk hoger uitvalt dan in de laatstgenoemde.

Het best vergelijkbaar zijn de uitkomsten van Tinbergen en Leontief c.s. Bij een identieke inkomensontwikkeling in de drie regionen bedraagt het aandeel van de ontwikkelingslanden in de industrie 25,8 resp. 19,6%. Het verschil is toe te schrijven aan het feit, dat het Fourastié-effect in de studie van Tinbergen sterker tot uitdrukking komt dan in de Leontief-studie.

Hoewel het Fourastié-effect in de Leontief-studie en SWIM-studie niet ontbreekt, is het duidelijk minder ge-

19) Wij wezen reeds op het opvallend grote aandeel van de industrie in het inkomen in de Leontief-studie. Let ook op de verschillen in de basis jaargegevens!

Bij de afdeling ruimtelijke ordening van de hoofdafdeling openbare werken is plaats voor een

Econoom

die in hoofdzaak zal worden belast met:

- behandeling van en onderzoek naar algemeen economische aspecten in de diverse sectoren van het bedrijfsleven
- sociaal-economisch onderzoek, beleidsvoorbereiding en -uitvoering in het kader van bestemmings-, rehabilitatie-, verkeers- en vervoersplannen
- het leveren van een bijdrage aan algemeen planologisch onderzoek en beleidsadviesing inzake de ruimtelijk ordening

De gedachten gaan uit naar een universitair geschoold algemeen econoom met als keuzevakken b.v. ruimtelijk economisch onderzoek, economische geografie e.d.

Enkele jaren relevante werkervaring strekt tot aanbeveling.

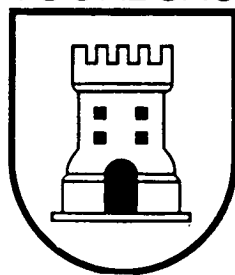
Salaris, afhankelijk van ervaring, tot f 4.441,- per maand.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen bij de overheid zijn van toepassing.

Zo nodig wordt bij het verkrijgen van woonruimte medewerking verleend.

Sollicitaties gaarne binnen 14 dagen te richten aan de burgemeester en wethouders, Postbus 905, 2270 AX Voorburg, met vermelding van nr. ESB 52

GEMEENTE
VOORBURG

prononceerd dan in de studies van Tinbergen en de UNCTAD. Dit komt tot uitdrukking in de eerste factor aan de rechterkant van vergelijking (1). Bij Tinbergen bedraagt deze 1,09 bij Leontief c.s. en SWIM 0,83 resp. 0,77. Wij hebben gezien, dat de gemiddelde jaarlijkse inkomensgroei in de ontwikkelingslanden in de UNCTADstudie en de Leontief-studie dezelfde waarde bereikt (7,5%). Als wij mogen veronderstellen, dat dit ook het geval is voor de resterende

twee regio's, dan is de waarde van de eerste factor in vergelijking (1) in de UNCTAD-studie ongeveer 0,95.

De vergelijking van de vier studies laat zien, dat de schatting van het Fourastié-effect van grote invloed is op de verwachting ten aanzien van de haalbaarheid van de Lima-doelstelling. In de studies van Tinbergen en de UNCTAD is een poging gedaan dit effect op een directe wijze te schatten. In de twee andere studies is het effect op een impliciete manier

gedefinieerd. Het is niet als zodanig geschat! Indien wij mogen aannemen, dat het Fourastié-effect in de komende decennia blijft optreden en dat de expliciete wijze waarop dit effect in de twee eerst besproken studies is geschat realistisch is, mogen wij concluderen dat *ceteris paribus* de Leontief-studie en de SWIM-studie de bereikbaarheid van de Lima-doelstelling onderschatten.

Hans Opdam

De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noord-Limburg

te
Venlo

zoekt voor haar secretariaat een economisch

beleidsmedewerker

De aan te stellen functionaris zal belast worden met het verzamelen en analyseren van regionaal-economische gegevens. Verwacht wordt dat hij op basis daarvan adviezen opstelt met betrekking tot de positie en de vooruitzichten van het regionale bedrijfsleven, de ontwikkeling van de arbeidsmarkt, de bedrijfsterrinen, de winkelvoorziening, de infrastructuur enz.

In het kader van zijn taak onderhoudt hij contact met zuster-Kamers, met overheden en onderzoek instanties. Hij participeert in overlegcommissies (ook met het aangrenzende land) en voert in enkele gevallen het secretariaat.

Voor deze functie gaan onze gedachten uit naar een academicus met specialisatie

regionale economie of economische geografie

met een brede belangstelling voor de problematiek van het bedrijfsleven. Deze functie die een grote mate van zelfstandig oordeelsvermogen vergt en een goede uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift, alsmede een goede kennis van de Duitse taal - stelt aan de contactuele eigenschappen vrij hoge eisen. Enige onderzoekervaring strekt tot aanbeveling.

glt

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent opleiding en ervaring kunt u richten aan drs. H.J. Benders van GTP/Bedrijfspsychologie, Franciscusweg 15, 6411 GH Heerlen.

adviseurs voor personeelbeleid en organisatie